

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

ATILÂ, CENGİZ ve TİMUR	M. NİYAZİ ERENBİLGE
SELÇUKİ HEYKELTRAŞ MEKTEBİ	ŞAHABETTİN
GARBİ ASYA ve ANADOLUDA KERAMİK	N. FİKRET BAŞTAK
MEVLEVİLER ŞEHİRİ KONYA	SAİT SUNGUR
SELÇUK TABABETİ TARİHİ	C. ALİ İMER
KENDİMİZE DÖNELİM	M. MUHLİS KONER
KONYA VİLÂYETİNDE TÜRKMENLER	M. YAVUZ SÜSLÜ
NAMİK KEMAL'İN KANIJASI İLK DEFA NEDEN (NAFİZ) İMZASILE ÇIKMIŞTIR ?	M. MES'UD KOMAN
AYLA BİR KONUŞMA	M. N. GÜNTEL
KIZIMA ÖĞÜTLER	CEMAL OĞUZ ÖCAL
«YAĞMURBEY»E ARMAĞAN	CEMAL OĞUZ ÖCAL
ÜÇ BUUDUN ÖTESİNDE	M. SAMİ ONAT
ÂŞIK KUL MUSTAFA	İ. ACZİ KENDİ
KONYA ve HAVALİSİNE AİT VAKFİYELERLE EVKAF SİCİLLERİ	M. MES'UD KOMAN

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : VI

HAZİRAN 1942

SAYI: 44

Atilâ, Cengiz ve Timur

M. Niyazi Erenbilge

TARİH bize isbat ediyor, ki hiç bir ulus Büyük Türk ulusu kadar çok Fatih, komutan Cihangir yetiştirmemiştir. Fakat bu komutanların, fatih ve Cihangirlerin en büyükleri hiç şüphe yok ki *Atilâ, Cengiz ve Timur*'dır.

Atilâ'dan önce Avrupa ve Asya kavimleri birbirleriyle okadar sıkı temas ve münasebette bulunmazlardı. *Atilâ* ile beşer hayatı yeni bir safhaya girmiş oldu. Gerçi ara sıra bazı cesur seyyahlar, sureti mahsusada hazırlanmış ve tertip olunmuş sefaret heyetleri, yigit ve kanraman komutanlar zikre değer seferi kuvvetlerle her iki âlemin, Avrupa ve Asya âlemlerinin sınırını geçmişler ve vatanlarına göndermiş oldukları mektup ve raporlarda yaşanılan, görülen, tasarlanan, farz ve taemin edilen şeyleri mizac ve tabiatların, muhayyele kudretlerine göre tasvir ve tavsif etmişlerdi. Şüphesiz bu arada dolambaçlı yollardan bazı acayip eşyalar ve yabancı fikirler bir kit'adan diğerine gelip gitmişti. Fakat *Atilâ*ya kadar her iki kit'anın insanları birbirlerini asla bu kadar toptu, bu kadar kesif ve kütleli bir halde görmemişlerdi, keza örf ve adetleri gelenekleri ve medeniyetleri de yekdiğeriyle asla bu derece geniş bir cephe ile temasa gelmemişti. *Atilâ* Asyanın ruh ve fikrini Avrupa'nın kalp ve dimağını soktu! Türk ırkına mensup Hun kavimlerinin başına geçerek Çin ülkesinin sınırlarından Kafkas dağlarına kadar uzanan geniş alanlardaki çeşit çeşit Moğol kavim ve kabilelerini hüküm altına aldı ve onlarla birlikte Kara deniz ve Hazer denizi boyunca ilerleyip Macaristan ovasına girdi, Tunanın şarkında ordugâh kurdu. Muhtelif Cermen kavimleri sancığı altında toplanarak ona tabi oldular; *Atilâ* Ortaasyadan Ren kıyılarına kadar hüküm etmeğe başladı; Orduları İstanbul surlarına, şimalî Fransaya ve Roma kapılarına dayandı; Çine

Bizansa ve katolik Romoya sefir gönderdi ve onların sefirlerini kabul etti; Memurları imparatorluğun hemen her tarafına, en uzak sınırlara kadar, yayılmıştı, vasalları pek irak ülkelerden Atılânın sarayına geliyor, bütün vilâyetlerde askerî garnizonlar bulunuyor, bütün mühim şehirlerde valileri devlet umurunu idare ediyordu.

Dünya üzerinde yeni bir hareket, yeni bir kaynaşma oldu, evvelce asla hatır ve hayale gelmiyen diller, adetler ve medeniyetlerin çarpışması birbirine işlemesi ve iç içe girmesi neticesi olarak Avrupa ve Asya uluslarına yeni amaçlar gösteren, yeni enerjiler aşılayan ve yeni ülküler veren yeni bilgiler doğdu, yeni ufuklar açıldı. Avrupa ve Asya insanları için yeni bir devir başladı; Yıkılan, inkıraz bulan eski çağdan uyanan orta çağa doğru ilk adımlarını atabilmek için onlara cesaret geldi onlar bu kuvvet ve kudreti, bu hamleyi Atılâ vasıtasıyla Türk bozkırlarının ezeli ve ebedî enerji kaynaklarından alıyorlardı. Atılâ 453 de öldü, onun ölümü ile beraber zamanında kuvvetli ve birleşik olan Hunlar Avrupanın görünen manzarasından silinip kayboldular, yanyana ve bir arada yaşadıkları kavimlerle birleşip kaynaştılar, fakat o andan itibaren bu kavimlerde Türk kanı bütün gelecek asırlar için çarpmağa başladı.

**

Aradan 800 yıl geçmişti. Yine bozkırlarda Türk kavimleri engin bir denizin dalgaları gibi coşup kabarmağa başladı; Çünkü yine yeni bir başbuğ meydana çıkmıştı, Moğolistandaki *Kara Kurum*'u kendisine merkez yapan bu başbuğ bu havalideki kabileleri birleştirdi, sonra bu çekirdek, bu mihrak etrafında ne kadar Türk ve Moğol kavim ve kabileleri varsa hepsini, hattâ bozkırların diğer küçük oymaklarını da topladı. Bu başbuğ *Cengiz han* idi, 1214 yılında üç Çin devletinden en şimaldeki üzerine yürüdü ve Pekini zaptetti. Sonra garbe döndü; Türkistanı, İranı, şarkî Anadoluyu, Lâhura kadar Hindistanı ve Kiefe kadar cenubi Rusyayı Fethi ve istilâ etti, böylece büyük Okyanus kıyılarından Dni-epr nehrine kadar uzanan ülkeleri hükmü altına alarak koskoca bir imparatorluk kurdu; ve bu imparatorluğun her köşe ve bucağında emniyet ve asayiş, huzur ve sükûnu tesis eyledi, bütün ırklar, diller ve dinler için aynı müsamahayı gösterdi, kendi tabasına olduğu kadar yabancılarla da en eski Türk yasası gereğince aynı hukuku verdi, mülkî idarede aynı şiddet ve ciddiyeti göstererek bütün vilâyetlerde aynı ahenk ve birliği temin etti, en mükemmel askerî teşkilâtıyla İmparatorluğun bütünlüğünü ve mevcudiyetini karanti altına aldı, siyasî istihbarat işlerinde büyük bir dikkat ve itina sarfederek çok şuurlu ve elestiki olan cihan siyasetini kuvvetlendirdi.

Karakurum sarayında bütün ulusların mümessilleri, Papanın elçisi hristiyan misyonerleri ile Buda rahipleri, Arap-İslâm filozoflarıyla İran riyaziyecileri ve astronomları, Bizans aristoklarıyla Venedik asilzadeleri hep bir arada toplanıyorlardı. Ta uzaklardan akıp gelen ticaret ve münakale cereyanları imparatorluğun hemen bütün memleketlerini

baştan başa katediyor, Cengizin on bir milyon kilometre murabbainı geçen koskoca ülkesi iç ve dışına sımsıkı bağlarla bağlanmış bulunuyor, Asya ile Avrupa, ta garbe kadar, birbiriyle serbestçe temas ediyor ve münasebette bulunuyordu. Fransadan, İtalya ve Suryeden sanatkârlar, Çinden ve şarkî Anadoludan tüccarlar Karakuruma geliyordu, bütün ulusların hüner ve marifetleri, ilim ve teknikleri burada buluşuyor, karşılıklı teşvikler ve uyandırmalarla birbirlerini düzeltiyor, kemallaştırıyorlardı; Orta çağın bütün temayülleri, ülküleri ve metotları büyük bir Türk başbuğunun, eşsiz bir devlet adamının harikalar yaratan dehasıyla kurulmuş olan bu koskoca sosyal ve kültürel teşkilât içinde yaşıyor ve birbirine nüfuz ediyordu.

Yine insanlar, Atılâ zamanında olduğu gibi, bir defa daha harekete gelmişlerdi, yine şurada burada eski engeller bir defa daha yıkılıyor, yeni mefhumlar doğuyor, yeni fikirler uyanıyordu; yine Asyada olduğu gibi Avrupada da eski geleneklerin, dinlerin ve hanedana mahsus muhafazakârlıkların statîği tek bir adamın dinamîği tarafından kavrılarak gençleştirici ve semere verdirici bir hareket haline inkılâp ettiriliyordu; Yine yığın yığın meçhullar ve muammalar önünde, dünyanın sonsuz âlemleri ve tenevüleri karşısında herkes büyük hayret ve taaccüpler içinde kalıyor ve ruha aşıl原因an bu hayret ve taaccüpler Oksforttan Pekine kadar yeni fikirlerin, yeni zihniyetlerin dogmasına sebep oluyordu. Yine beşeriyet tarihinin yeni bir devri Türk kuvvetleri vasıtasıyla kendi rolünü yavaş uavaş oynamaya başlıyordu.

Cengiz Hanın halefleri de büyük komutanlar, büyük fatihler ve önemli hükümdarlardı; Onun kurduğu imparatorluğu daha çok genişletmek ve kuvvetlendirmek hususunda büyük gayretler sarfetmişlerdi. Meselâ bütün Rusyayı ilhak eden, Polonyayı zaptetleyen ve Macaristana kadar gelen *Oktay*'han: Çini baştanbaşa hükmü altına alan *Kubilai*'han; İraka yürüyen, Bağdadı alan Mezepotanya ve Suriye üzerinden geçerek Palastine, hattâ Mısır hudutlarına kadar dayanan *Helâgü* han; gibi. Ancak şu varki bu büyük hükümdarlar "Cihanşümül bir birlik kurmak", fikrine malik değillerdi. Onun için imparatorlukları çok geçmeden muhtelif devletlere, bir takım ulusal varlıklara ayrıldı Cengizhanın büyük hâkim ve bütün cihana şamil ülküsü onlar için meçhul kaldı; Eğer onlar da bu ülkeye sahip olsalardı o andan itibaren cihan tarihi Türkün önderliği altında ba, ka bir istikamet almış olacak.

**

Sanki mukadderat insanlar arasında "birlik", uyandırmaktan ve onları bu amaca doğru en kısa yoldan sevk eylemekten vaz geçmek istiyormuş gibi üçüncü defa olarak aynı tecrübeyi tekrarlardı. Mukadderat iradesi ve mukadderat kudreti kendisini temsil etmek üzere yine Türk ırkını ve bir Türk başbuğunu seçti *Timur*. On dördüncü asrın ortalarında

Türk *Barlas* kabilesi reisinin oğlu Timur Gurgâni Semerkantta bütün Türklerin emiri seçildikten sonra Ortaasyadaki dağınık Türk kabilelerini birleştirerek ve Cengiz sülâlesinin hakimiyetlerine son vererek Delhiden Anadoluya, Tuna boylarından Çin seddine kadar cihanşümül bir devlet kurdu. Rusları, Bizanslıları, Mısırlıları haraca bağladı, Hintliler, İranlılar ve Suriyeliler ona asker, silâh ve her türlü harp levazımı verdiler; Osdusu tarihin akla sığmayan zamanlarındanberi gelip geçen dünya ordularının en mükemmeli, en muntazamı ve en disiplinlisi idi. Harp tekniği ile taktiğine karşı konulamıyor, ve hiç bir fedakârlık, hiç bir engel onn azminden çeviremiyordu. Çine karşı açtığı bir seferde zamanının en büyük ordusu başında oldu, eğer ölmeseydi kurduğu devletin sınırları büyük Okyanusun kıyılarına dayanmış olacaktı.

Gerçi dünya halklarince Barbar diye tasvir ve tavsif edilen Timur tarihe ve Mitalocya ya korkunç bir kahraman, insan suretinde yaratılmış bir harp ilahı olarak girmiştir. Fakat hakikatta Timurun dileği ne harp, ne de zaferdi. O, ancak ülküsüne ermek için, yapılacak baka bir şey kalmayınca hayata, mala ve mülke kıymaktan çekinmeksizin en son çare ve vasıta olarak harbe başvururdu. Yoksa ülküsü, amacı başka, büsbütün başka idi, büyük çok büyüktü. Timur bütün kıtaya şamil bir birlik yaratmak istiyordu: Pan Asya; sınırları katı ve muayyen, teşkilâtı muntazam, idaresi mükemmel bir devlet haline gelmiş kudretli bir Asya; İç sınırları, bölmeleri, engelleri olmıyan, bütün dünya nazarında, koskoca bir devlet ülkesi olmak itibarıyla hürmet ve itibar gören, nüfusunun çalışkanlığı ve ticarî faaliyetleriyle zengin, san'atları ve olgun kültürleriyle parıl parıl parlayan bir Asya; Öyle bir Asya ki bütün dünyaya ne verebilirse onu verecek, ondan ne alabilirse onu alacak. İşte Timurun yaptığı bütün harplerin ruh ve manası bu idi; O, Avrupaya asla hücum etmedi; İsteseydi burası onun için kolayca elde edilir bir av mesebesinde idi. Keza Afrikaya da saldırmadı. Onun hareket ve faaliyet sahası yalnız ve yalnız Asya idi. O, burasını dileğine uygun bir surette hazırlamak, emniyet altına almak, teşkilâtlandırmak ve inkişaf ettirmek istiyordu.

Timur bu maksadına erince yani Asyayı, bilhassa emniyet altına alınca dünyanın bütün ticaret yolları koruduğu imparatorluğa açıldı; Avrupa ve Afrika Asya ile ticarî mübadeleye başladılar, bilginlerini, san'atkârlarını, misyonerlerini buraya gönderdiler; Fikir mübadelesi de başlamıştı. Semerkant bütün fikriler, san'atlar ve ilimler için nereden gelirse gelsinler, kapılarını ardına kadar açtı. Bütün dünya mimarları heykeltraşları ve ressamı Semerkandı en parlak ve en mamur bir merkez haline getirdiler; Dünyanın her tarafından gelen yüzelli bin usta ve san'atkâr semerkandın saraylarını, camilerini, kervansaraylarını, medreselerini, bahçelerini yaptılar. Timur barış zamanlarında Semerkanda muhtelif dinlerle uluslar, çığır ve doktorinlere mensup şairler, âlimler ve filozoflar arasında yaşardı.

Fakat Timuru ne halefleri, ne de zamanı anlamış, ülküsünü kavriya bilmişti. Vefatından sonr kurduğu imparatorluk dağıldı. Birlik uyan-dırmak, cihanşümül bir devlet kurmak fikri söndü. Yeniden engeller ortaya çıktı, yeniden yollar kapandı; Yeniden Avrupa muhtelif imparatorluklara ayrıldı. Fakat bu kıtanın iç kudreti artık sona ermiş, Avru-panın ihtiraslarına hedef olmuştu. Çünkü artık Avrupa görmesini ve anlamasını öğrenmişti; Yaşadığı orta çağın kendisini sıkı fikri, siyasi ve mahallî engellere akıl erdirerek ilimde, sosyete de ve eknomide ye-ni zamanının ülkü ve ilhamlarını şekillendirmeye başlamıştı, ki bu su-retle o, dünyanın diğer kısımlarına hâkim olmak kudretini elde etmiş oluyordu. Yalnız Avrupa müverrihleri bu hususta bir Türk başbuğvunun yoktan vareden teşkilâtçılık kudretine ne kadar borçlu olduklarını uzun zaman bilmek istemediler.

SELÇUKİ HEYKELTRAŞ MEKTEBİ

Sahabettin

Binaenaleyh, taş örnekler yanında alçıdan mürekkep bir sanat mesaisi bu tarihlerde Selçukîlerin merkezi Konyada, pek emin bir teknik usulü altında hareketlerine devam ediyordu. Plâstığın bu şubedeki faaliyetler ile bütün sanat şubeleri arasında pek sıkı bir ilerleyiş müsaviliği bulunduğunu kabul etmenizi tavsiye ederim. Bunun bir hakikat olduğunu teyid edecek ahşap malzemesi üzerindeki örneklerin üstüne dikkatinizi çekerim. Selçukî heykeltıraşlarının taş ve alçıdaki zengin misalleri yanında, aynı olgunlukta eserler mevcut bulunduğunu hatırlatabilirim.

Büyük bir acı ile söylemeliyim ki, pek zengin ahşap eserlerden bugün pek çokları kayıptır. Müzelerdeki miktar ise sayılabilecek kadar azdır. Bilhassa, ortada olanların büyük bir yekûnu dekoratif örnekler ve pek azında figürlü tipler teşkil ediyor. Bu kısmın örneklerinin en ziyade içlerde ve pek seyrek olarak, dış kapılarda tatbik etmişlerdir. Mermer malzemesinde olduğu gibi en kıymetli eserleri abonoz, Mahun cinsinden ağaçlar üzerinde göstermişlerdir.

III. AĞAÇ ÖRNEKLER: Burada muhtelif cinsler üzerine vereceğim misallerle onların ağaç üzerinde taş ve alçıda ibraz ettikleri kıymetli ve değerlilikleriyle karşılaşıyorum. Bu nevi örneklerin en eskisi (1117 - 1150) yıllarını bulmaktadır. Bu tarihi taşıyan eser bugün Konyada Alâaddin camiindeki minberde bulunmaktadır. Bilhassa, bu seriye mensup örneklerde alçı ve taş misallerde rastladığım teknik yanında bazı hususiyetler mevcuttur ki, bu hal taş tiplerde yoktur. Meselâ : Taş serisinde büyük bir parça üzerinde tatbik edilen küçük çerçevelere taksim usulü, alçılarda muhtelif ölçüleri vermiştir. Halbuki, ağaçlarda bu hal tamamiyle ufak çerçeveli kısımlardan mürekkep olarak büyük sahtıları vücuda getirmişlerdir.

Ağaçlardaki bu çalışmanın malzemenin cinsinden tevellüt etmiş olması pek mümkündür. Hattâ, ondaki bu hususiyet ornament tiplerde ölçü büyüklüğünü de küçültmeye sebep olduğunu söyleyebilirim. Fakat,

bu hal ekseriyetle mimberlerde ve bazı kapılarda tatbik etmişlerdir ki, daha fazla yekûndeki tek parça şekillerde zamanla ve harici tesirlerle ağaçlar üzerinde büyük çatlamaların husule geldiğini görüyoruz. Binaenaleyh, bu arızaya mani olmak için işaret ettiğim şekillerde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Alâaddin camiindeki bu mimbere yukarıdaki tarihte başlanmış fakat, ikmal tarihi (1192) dir ki, Mes'udun idarede bulunduğu yılları vermektedir.

Mimberi ceviz ağacından imal etmişlerdir. Ayrı bir form olarak dar bir merdiven ve 12 basamağı ihtiva ediyor. Dört köşeli bir methali ve üstünde sekiz köşeden bir ehramla örtülüdür. Methal pek yakından portala benzer bir şekildedir. Dış tarafları, pek zengin kabartmaları havidir. Üç kanatlı dekorlarla merdivenin kenarları boyunca ilerlemektedir. Parmaklıklar mustatil bir hudud içinde iki kısmı birbirine raptediyor. Bütün bu kısımlar, hendesi şekiller ornament ve yazı örnekleriyle bezelidir. Merdiven kenarını tutan kısımlar aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı dört köşeli kafesleri vermektedir. İki taraftan zengin dekorlarla yan mesnetler üzerinde kapının sivri açıklığı bağlanmaktadır.

Mimberi teşkil eden muhtelif küçük ve çok köşeli parçaların toplanmalarile mimber gövdesi hasıl olmaktadır. Bilhassa, kapı üzerine isabet eden yazı satırlarından birinde eseri vücuda getireni okuyoruz : Bu değerli plâstik örneğin sanatkarının Ahlâtlı Hacı olduğu ve (Recep 550) de yaptığını öğretmektedir. Pek ince bir sanat modeli olan müteakip yıllara ait daha bazı eserler takip ediyorlar. Meselâ : Onlardan çok güzel bir misal İstanbulda Çinili köşkte bulunmaktadır. 1,65 X 0,92 büyüklüğünde bir kapıdır. Kapının nereden getirildiğine dair üzerinde bir emmare olmamakla beraber, işçilik itibarile yukarıda adı geçen mimberle büyük bir alâkası vardır.

Birincide olduğu gibi, muhtelif parçalardan terekkep etmiyor. Belki büyük bir kaç parçanın bir araya getirilmesinden yücüt bulmaktadır. Hususiyle, sivri kemerli bir portal çerçevesi etrafında müteaddit yuvarlaklardan mürekkep ince bir fonu sivri kemer münahinisinin altına isabet eden noktadan pek dekoratif bir üç köşe sahasını aşağıdan muvazi bir saha takip ediyor. Bu kısım üzerini çok dekoratif bir yazı güzelliği bezemektedir. Onun altında yazı ve frizi çerçeveleyen kenar hatlarına merbut küçük bir yuvarlak büyük bir yuvarlağa tahavvül ediyor, kenarlarda ufak yuvarlaklar ve aşağıda büyük sivri bir kenarla alt çerçeveyi teşkil ediyor.

Bunların altında sekiz köşeli şekillerden mürekkep bir sıra ornament parçaları, kapıyı genişliğinde süslemektedir. Asıl ortadaki büyük yuvarlağın köşeleri üzerinde arkaları ornamentli sahacıklar ve üstlerinde muhtelif pozlarda dört hayvan figürü vardır. Yukarlarda büyük yuvarlağa tırmanan arslanlar aşağıda tabii pozlarda kanatlı iki tipi vermektedir. Yukarda karşılıklı bulunuyorlar. Halbuki, aşağıda aksi vaziyettedirler. Form yönünden XII ve XIII cü asırların başlangıcına doğru Bağdat ve Musul faaliyetlerinde aynı benzerlerine rastlıyoruz. Bilhassa,

alt kısımdaki sekiz köşeli şekillerdeki motifleri Selçukîler muahhar tarihlerde inşa ettikleri âbidelerin iç çini tezyinatında tatbik etmişlerdir. Meselâ: (1252) tarihli Karatay medresesinin büyük kubbe altı kibble duvarında bu tipin altın yaldızlı çeşitleri vardır.

Bu cinsin diğer bir tipi ve fakat tamamiyle ormentigidir. Konya da Alâaddin camiine bitişik Türbede pencere kapaklarındadır. Loytved ve Sarre (1219 - 1220) tarihinde tevsi olunan caminin inşası anlarında yapıldığını kaydediyorlar. Fakat bu işaretin pek yerinde olmadığını söyleyebilirim. Çünkü, eserin bulunduğu türbe Alâaddin zamanında inşa edilmiş değildir. Binaenaleyh, işaret ettikleri tarihin mezkûr kapakların yapılma yıllarıyla hiç bir alakası olmayacağı tabiidir. Bilhassa, eserde tatbik edilen motiflerin daha eski senelere ait tiplerle münasebeti vardır. Parçada gördüğünüz motifler alçada tatbik edilmiş misallerin benzeridir. Yani, ahşap satıhta uzunluktan ziyade genişlik birinci derecede rol almaktadır.

Başka bir mevzu değişikliğine Alâaddin camiindeki Kuran rahlesi misaldir. O, 67X0,29 büyüklüğünde İstanbulda Çinili köşktedir. İkinci bir tipi Berlinde İslâm eserleri arasında durmaktadır. Rahle iki parça tahta ortadan bir geçme ile yekdiğerine bağlanıyor. Ayakları üzerinde işlenmiş ormentler mevcut olduğu gibi, üste tesadûf eden kısımlar tamamiyle yazıya terkedilmiştir. Yukarıdaki eserlerle aynı yılların mahsulüdür. Geçme yerindeki ufak dört köşeleri dolduran motifleri XIII cü asrın ortalarında mermer üzerinde tekrar etmişlerdir. Büyük Karatay medresesi dış kapısı yanlarında onların hatasız tatbik edilmiş numuneleri vardır.

Müteakib yılların eserleri, müteaddit mevzuları ve muhtelif formları taşıyorlar. Meselâ: XII ci asrın ortalarını rastlayan bu eserlerden tekrar kapı tipleri yanında kabir sandukaları, direk başlıkları vesairede buluyoruz. Binaenaleyh, eserlerde tarih farkları olmakla beraber aynı zamanda sanat noktasından ayrı terkip farklarını haizdirler. Sahibata bugünkü poyraz kapısı muahhar yıllara ait misaller içinde pek üstün bir işçiliğe maliktir. Vakıa, orada bir defa daha Alâaddin camiinde tetkik ettiğim mimberin parçalardan mürekkep kompozisyonuna tesadûf etmekteyim. Fakat, öncekinde yanlardaki sivrilik tesiri veren motifler, ikincide yan tesirlerle birinci mevkidedir. İşçilik itibarıyla daha zengin profil ve motif detayları haiz bulunmaktadır.

Mimberdeki daha ince gövde olan motifler, burada etli ve tabilliğe gider bir haldedir. Evvelkinde bulunan form kapıda çok yeni bir şekil altında gözükmemektedir. Bilhassa, türbe kapaklarında gördüğüm motifler burada başka bir şekilde ayrı yapılarda tekrar ediyor. Üst çerçeveleri arasında iki kanatta da Arapça kitabeler bulunmaktadır. Ortada büyük bir kısmı işgal eden bu motifler muhtelif profilli hendesi geçmelerin aralarını dolduruyor. Bu kısımların aşağı ve yukarıları iki taraftan demir çubuklarla birbirine raptolunmaktadır. Bu nevi demir işçiliğine Selçukîlerin Plâstik sanat örneklerinde sık sık tesadûf etmekteyiz. Bir çok

eserlerinde duyduğumuz tesirleri bunda da ibraz etmek pek lazımdır. Kapının pek çok yerleri kırılmış ve bilgisiz ellerin tahribine duçar olmuştur.

Muasır yılların ikinci bir dekoratif tenevvünü Beyhekim mescidinde koridor kapısında takip etmek mümkündür. Bu eserde evvelkinde müşahade ettiklerimizden başka neleri görebiliriz? Eserde bir defa geniş değil, uzunluk vardır. Saniyen sahibatada alt ve üst kısımlarda daha aşağıya düşen yazılar ve ormentler Beyhekimde ince kenarlı bir çerçeveye dahilindedir, İlkinde az derin kitabelik burada daha geniş mevkidedir. Aşağıda başlıyan kısım ki ortaya isabet ediyor. Uzunluğuna şuaf hatların muvazi vaziyetlerde birleşmelerden muhtelif ölçülerde şekiller, meydana gelmektedir. Bilhassa, birincide büyük bir sadelik olduğu halde, ikincide pek zengin bir kompoze hissi hakim olmaktadır.

Pencere kapakları arasında çok sanatlı bir eseri Konyada Şeh Sadrettin (1264 - 1275) camiindeki kapak teşkil ediyor 0,65X1,67 büyüklüğünde Konyada eski eserler müzesinde teşhir edilmektedir. Eser, ondan evvel tesadûf ettiklerimiz gibi, ince bir kenar frisi etrafını çerçeveledikten sonra, üst kısımlarında bir kitabelik ortada büyük bir saha ve bunun altında, Symetrig ikinci bir kitabelik mevcuttur. Binaenaleyh, şekil itibarıyla öbürlerini okşayan bu eserde ortaya gelen kısım pek zengin dekorları ihtiva etmektedir. Bilhassa, hendesi hatlardan mürekkep çiçek süsleri ve yapraklar bütün sahayı baştan başa doldurmaktadır.

Açmış yıldız çiçekleri yahut daha büyük mikyastaki kalın yapraklı diğer çiçeklerle pek tatlı ahenkler yaprak bazan birleşiyorlar, bazan kıvrak münhanilerle birbirlerinden uzaklara gidiyorlar. Birinci plândaki kuvvetli tesirlerin gerisine düşen ikinci plânda pek ufak ölçülerde motiflerden dekorasyon bir saha vücut buluyor. Bütün bu hatlar, yapraklar, çiçekler ikinci plânda büyük bir çiçekte toplanıyorlar, oradan çıkarak etrafa dağılıyorlar. Yine pek güzel ormentleri muhtevi kenar profilleri bu güzel bakmakla doyulmayan eserin hudutlarını tahdide çalışıyor. Fakat buna rağmen, sanki bütün sathı varmış gibi, olanca mevcudiyetiyle gözleri kendine çekiyor.

Bunun yanında üst kısım, pek ince bir orment fonu üzerinde pek güzel yazı kabartmalarını taşıyor. Orada birinci ön plân üzerinde bütün tesirler toplanıyor, bu hal ortada bulunduğumuz tesirin temamiyle aksinedir. Yani, dekorasyon tesiri değil, şekle bürünmüş bir vaziyettedir. Aşağıdaki güzel profilliği çerçeve burada pek küçük bir mikyasta tehrar oluyor. Fakat bu tekerrürde insana evza değil ayrı bir zevk çeşnişiyle yeni katkıları sezme ve görmek hislerini veriyor. Biz ortada bariz hatlar ve şekillerle seyir ettiğimiz bir satha, başka bir noktadan güzellik katan buluşların arasında dolaşıyoruz. Gözümüz kadarda, gönlümüz bu engin zevk ve hüner coşkunluklarının derinlikleri içinde hayretler duyarak seviniyor.

Alt kısım kitabelik yazıdan ziyade, doğrudön doğruya daha ince motiflere terkedilmiştir. Burada da eski derece üzerine motifler mevkî ih-

raz edivorlar. Arka planda pek narin ornamentlerin süslediği bir satih üzerinde, ön plânın keskin hatlardan mürekkep sivri şekilleri vardır. Bütün form, pek geniş bir ölçüye nümune olmaktadır. Bilhassa, teknik yönünden şarkî Asya an'aneleri üzerindedir. Sık hendesi işaretler yanında, çiçek ve yapraklardan terekkep eden kompozisyon unsurları, bir orta Asya Türk form dünyasını hatırlatıyorlar ki, biz onların daha eski tatbiklerini, turfan ve civarı eserlerinde görmüş bulunuyoruz.

Aynı form modelini ve fakat bir kaç yıl farkedenden ikinci bir eser bu gün Müze olan Mevlâna türbesindedir. Aynı ide, form endişeleri Sadrettinde ki, kanatların pek yakın benzeridir. Yalnız, onda ikinci derecede gösterilmiş bazı noktalar, bu modelde birinci mevkide gözükmemektedir. Meselâ: Burada çiçeklerin teşkil ettiği dolamalar, sarmalar öbüründe olmadık bir tesir içindedir. Eserde büyük bir mevki ondaki bu tesirin kuvvetli surette intişar etmesine ehemmiyet verdirmiştir. Ortada büyük bir Symetri içinden hurma yapraklarının alt ve üste tevzilelerini görüyoruz. Kalın çizgilerden doldurulmuş güzel bir küfi yazı bu parçaya yeni bir tenevvü katmaktadır. Alt ve üst kitabelerin içini Selçukî hattatlığının pek nefis nümuneleri tezyin etmektedir.

Beyhekimde ki ornamentlerin müsavileri, Akşehirde Mahmut Hayrani türbesindedir. Bunlardan biri bir kapu kanadı, diğeri sandukadan parçalarıdır. Kapu, İstanbulda Çinili köşktedir büyüklüğü 1,10X2,90 dir. Form itibariyle, yalnız orta kısımlarda gayet zengin dekorları vardır. Her halde, aslında pek ince ve san'atlı bir işçiliği olan bu eseri, bugün pek harap bir halde bulmaktayız. Bu acıklı manzara karşısında, büyük bir sızı duymamak kabil değildir. Hendesi şekiller içindeki kabartmalar, Konyadakilerin büyük mikyasta benzerleridir. İkinci tip, ufak iki parçadan mürekkep Konya müzesindedir. Eserin büyük bir parçası ortada olmamakla beraber, mevcutları bize onun vaktında mezkûr binada pencere kapakları olarak imal edildiklerini hatırlatıyor. Bu eser, işaret ettiğim kapu yanında, daha serbest ve tamamiyle dekoratif ve ornamentli olduğunu izah izah etmektedir.

Fakat duyduğumuz acıyı bu bu eser hakkında da ibraz etmek lâzımdır. Çünkü, eserlerin en büyük kısımlarından bugün maalesef mahrum bulunuyoruz. Zikrettiğim örnekler arasında kalanlarla bile büyük sevinç bir izhar etmek mecburiyetindeyim. Kimbilir acaba bu güzelim eserin bütün vaktında nasıldı, yerinde nerede başlıyor ve nerede bitiyordu? İşte bir sürü acı yokluk sualleri ki, cevaplarını bulup vermek düşünüldüğü kadar kolay değildir. Fakat, buna da şükür ya buda elimizde bulunmaysaydı! Eserlerin yapılış tarzına bakacak olursak, yukardakilerle aynı seneler içinde vücuda getirilmiş olmasına itimat ediyoruz.

Aynı tarihte, belki aynı san'atkâr elinden çıkmış diğeri bir esere, yine orada sandukalarda rastlıyoruz. bu eserlerde bugün yerlerinde değildir. İstanbulda Evkaf müzesindedir. Selçukîlerde pek hususî bir form altında inkişaf eden bu mevzu çeşidine yalnız bir kaç yerde tesadüf ediyoruz. Konyada Mevlânanın (1273) Kadı İzzettinin (1238) ve Akşehirde

Mahmut Hayraninin (1224) sandukalarıdır. Bunlardan ikincisinin sandukası tamamiyle kaybolmuştur. Fakat, diğeri ikisi bugün elimizde bulunmaktadır. Mevlânaya ait sanduka yerinde durmaktadır. Eser, hakikaten Mevlânanın yüksekliği ve büyüklüğüyle pek mütenasip bir tarzda işleri ihtiva etmektedir. Bu bapta Akyordun verdiği Türkçe izahlar san'atı değeri haiz değildir.

Buradaki mütalâalarımızda bizzat yaptığım etüdlere istinat ediyorum. Kitabelerine ait kayıtları Nafizin neşrettiği yazıdan istifade ediyorum, Sandukada pek nefis ornamentler, pek şirin yazı güzelliği vardır. Diyebilirim ki XII inci asır ortalarında bu mevzuda vücuda getirilmiş eserlerin en zikre şayanıdır. Üzerinde Mevlânanın gazeller, beyitler pek olgun bir kompozisyonda iyi intihap edilmiş elementleri teşkil ediyor. Bilhassa, bu seçme sözlerden mürekkep yazılar, pek sevimli dekoratif ve ornamentik süslerle bu güzel ağaç işlemesine yüksek san'atlı bir âbide karakteri bahşediyor. Baş ve ayak uçlarında ve yanlarında bütün bir duyusun emin bir teknikle meydana konuşları vardır ki, insan elinin bu engin kudretine yalnız bir bütünlük ıfade edebiliriz.

Ayak ucu kitabesinden, yedi satırlık arapça ibarelerde bu güzel işin ustasını öğreniyoruz. İlk satıra Tanrı adıyla başlayan san'atkâr, üçüncü ve dördüncü satırlarda yaptığı yılların sayısını veriyor. Altıncı ve yedinci satırlarda kendini ve babasının adını bildiriyor ki, Abdulvahit bin Selimülmimar'dır, (5 Cemazelaahir 672) ceviz ağacından imar edilmiştir. 2,91 uzunluğunda baş yüksekliği 2,65 ayak tarafı 13 yüksekliğindedir. Her iki taraftaki genişliği 1,15 dir. Bu küzel san'at eseri bugün müzeyi süslemektedir.

Bu serinin mahsullerini tamamlamaya çalışırken, daha bazı örnekleri ufak bir surette bile olsa kaydetmeği faydalı görmekteyim. Meselâ: Bundan evvel işaret ettiğim figürsüz misalin Akşehirdeki eşi. her halde burada kendisinden bahsedilmeye lâyık bir işçiliktedir. Onunla Mevlâna sandukasında söylediğim tarzın daha mütakâmil eserlerini takip etmeğe muvafık oluyorum. Mahmut Hayrani ve kardeşlerine ait olan sandukaların yüksek san'atlı parçalarından bazıları, maalesef kayıptır. Hattâ bu kısımların Alman müzelerinden birine satıldığını Erdoğan iddia etmişti. Fakat, bu yazıyı teyit etmek kabil olmuyor. Çünkü, oradaki uzun yıllık tetkiklerim esnasında, öyle bir eseri görmediğimi tasrihe lüzum görüyorum.

Binaenaleyh, bu haberin her hangi bir şayiaya ehemmiyet verimek suretiyle ortaya atılmış olduğuna zahip oluyorum. Bilhassa, bu gibi Selçukî mahsullerinden pek çoklarını ihtiva eden Berlinde Kayzerf Fredrik müzesinde İslâmî eserler arasında bulunmadığını kati surette tekzip edebilirim. Mamafih, onun nerede olduğu malûm olmamasına rağmen İstanbul Evkaf müzesindeki saklı kısımları, bize onun hakikaten değerli kompozisyondan ayrılmalar olduğunu anlatmağa kâfi gelmektedir. Bahusus (1251 - 1468) yıllarının san'at mevcueiyetini levsik ettiği için, ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

Yazı stilinin Selçukîlerde pek hususî bir karakterde büyük ölçüde dekoratif şekillere geçtiğini aynı derece ve heyecanlara vasıta oldularına pek güzel vakıf olmaktayız. Diğerlerinde daha fazla itibar kazanan motiflerin, bu eserlerde bilâkis onunla muvazi kalmış yazı fomlarında tamamlanmış görüyoruz. Canlı ve kudretli yazılarda da coşkun heyecanları toplarken, onları pek güzel bir formla şekillendirmiş san'atkârin adına kavuşuyoruz. Rüstem bin Halil, belkide bu adın ondan daha zengin, daha yüksek nice eserleri vardır. Fakat bugün onlardan, kimbilir kaçından yalnız bir ikisini burada söz etmeğe muvafık buluyorum.

Bilhassa, yukarda ziynından bahsedilen eserlerin Konya müzesinde oldukları ve fakata bu hususî lâyıkıyla tahkikat yapılmadan bu haberin çıkarıldığına büyük esefler duyuyorum. Hattâ, müze kaydına bile parçalarının menşei zikredilmiyerek, yalnız Selçukî devrine mensup oldukları işaret edilmektedir. Her iki eser üzerinde yaptığım incelemelere istinad ederek mezkûr parçaların adını verdiğim san'atkârin elinden çıkma olduklarını iddia edebilirim. Eserlerdeki mevcut form ve stil benzerliği bu iddialarımı tamamiyle haklı gösterecek bir vaziyettir.

Tamamiyle hatlardan mürekkep bir tip İstanbul'da Çinîli köşktedir. Eser bir mihraba ait bulunuyor. Konyadaki âbidelerin birinden çıkarılmış olması pek muhtemeldir. Bu eser üzerinde mermerde tatbik edilmiş hatları bir defa daha tekrarlanmış görmekteyiz. Bilhassa, Sultan hanında ve Sırçalı medrese büyük dış kapı yüzlerinde takip edebiliyoruz ki, onların XIII üncü asırda tekrar ahşap üstündeki misallerini teşkil ediyor. 2,50X2,20 büyüklüğünde eksik bazı kısımları vardır. 12, bazan daha ufak kıtalar içinde sekiz köşeli yıldızlardan mürekkep kabartmalardan ibarettir. Eser, her kade halde ahşap misallerin benzerlerine pek sık rastlamadığım güzel nûmunelerinden biridir.

IV. MADEN ÖRNEKLER : Bilhassa, bakır, gümüş ve altın gibi madenler üzerinde de müsavi kuvvette devam ettiklerini muhtelif izlerden tetkik edebiliriz. (581 H.) yıllarına kadar, bakırlarda müteakip tarihlerde gümüş üstünde müteaddit mevzulardan kompozisyon ve tek halinde örneklerle şahit olmaktayız ki, bu mevcudiyet bize pek açık bir surette plâstik sanatının Selçukîlerde uzun müddet mahsûller verdiğini izah etmektedir. Meselâ : Onlarda da geniş ölçüde bir tenevvü vardır. Hattâ, teknik hususunda evvelkilerdeki hareketlerin takiplerini fark ediyoruz. İkinci Kılınç Arslan zamanına ait gümüş bir parça üzerinde bir at üstünde sağ tarafa müteveccih ve elinde mızrak tutan bir suvariye tasvir ediyor ki, mevzu ve ifade itibarıyla pek meraklı bir tipi vermektedir.

Aynı suvarinin kompozisyon halindeki kabartmalarını Konyadaki Sarayın duvarını tezyin eden alçı tipinden izah etmiştim. Aralarında büyük bir müşabehet yanında ölçü, pozları ve fikürleri her taraftan süsleyici mütemmim dekoratif faaliyetleri vardır. Halbuki, bu misalimizde 21 kutrunda ufak bir sahada detaylar bulunmadığı gibi, yalnız figürlü tasvirlerin işaretleriyle iktifa etmişlerdir. Yine ufak tiplerden tarihî meçhul bir bakır işleminde, Kayrer Şahın adı geçmektedir. 34 kutrunda elinde mızraklı küçük bir hayvan avını anlatmaktadır.

Vakıa, eserin hangi tarihte işlendiği mukayyet değilse de Kayserin (585 - 596 H.) de Malatya da bulunduğunu bildiğim için mezkûr yıllarda orada vücuda getirilmiş olması büyük bir ihtimal dahilindedir. O, tarihîlere kadar, gördüğümüz örnekler arasında en büyük bir ölçüye maliktir. İşleme tarzı daha bariz ve düzgün hareketlerden ibarettir. Tesir, yönünden, pek kuvvetli bir varlık taşımaktadır. Aynı formda ve fakat ufak tahavvüllü misalleri daha pek çok yerlerde müşahade ediyoruz ki, (636 H.) yıllarına kadar, uzamaktadır. Meselâ : (584 - 613 H.) yılları içinde 26 kutrunda bir diğeri elinde üç başlı Teber tutan bir suvariye irae etmektedir.

Tuğrul adına Erzurumda imal etmişlerdir. Gümüş üstüne pek güzel bir işlemeyi musavvir bulunuyor. Bu tarihten sonrakilerde suvari mevzularının arslan ve insan başlı güneş tipleriyle karşılaşmaktayız. Bu mevzu değişikliği ilk defa ikinci Keyhusrev zamanına tesadüf etmektedir. Onun muhtelif şehirlerde konulan müteaddit misallerle (695 H.) yıllarına çıkarmak kabildir. Bununla beraber, suvari mevzuunun tamamiyle ihmal edildiğini işaret etmek istemiyorum. Belki, pek seyrek olarak onunda hatırlanmış olduğunu görmek mümkündür. Bilhassa, bazan figürler arasını dekorlamak suretiyle (646 H.) da kayda değer faaliyet işleri bulunmaktadır.

Eserlerde ikinci Kılınç Arslan zamanının form telâkkilerine büyük mikyasta riayet olmakla beraber, bazı ilâveler yapmaktan geri durmıyorlardı. Bu suretle Selçukîlerin maden üzerindeki plâstik mevcudiyetini geniş sınır içinde, büyük bir tenevvüye tabî tutarak (700 H.) yıllarına kadar, imtidat ettirebiliriz. Hiç şüphe etmiyerek söyleyebilirim ki, diğer malzeme üzerlerindeki form ve teknik faaliyeti madenlerde de muvazi bir seyir ihraz ediyor. Fakat, ne kadar acıklı buluyorum ki, daha zengin misalleri olması icabeden bu geniş ve şümullu sanat şubesinin mevcudiyetinden yalnız, pek ufak bir kaç işaret vermekle iktifa ediyoruz.

Bugün yekdiğerinden ayrı vasıfları haiz üç plâstik mektebi diye ayırmak icap eder : 1) Kahire. 2) Anadolu Selçukî. 3) Şarkî İran adlarını taşımaktadır. Bilhassa, Bağdat mektebi Abbasîler zamanında büyük bir değeri muhafaza ediyordu. Bittabi bu devre mensup örnekler, pek nadir olmakla beraber, sanat tarihi noktasından büyük bir kıymeti ihtiva ederler. Onun Maşta ikinci bir derece ile takip eder ki, form itibarıyla İslâm dünyasında büyük bir şöhrete maliktir. Daha ziyade hendesi hatlardaki tatbikleri, vücuda getirmektedir.

Her iki eserde aynı sistem içindeki faaliyetlerini yüze çıkarırlar. Bu tarzda mesailerî bütün Asya kavimlerinde meselâ : Kahireden Hindistan ve Kafkasyadan Çine kadar, geniş bir muhitteki örneklerde kendini hissettirmektedir. Bütün bu eserlerde, aynı teknik ve adet sadakatlerini ibraz etmektedir ki, Tulûniler, Fatimiler ve Eyyûbiler vaktında mütehavvil bir surette şekiller kazandığını ve guruplar teşkil ettiğini görülmektedir.

Irak - Kahire, Hint - İran bir de Türk İranı gibi, adlar altında onların bir defa daha incelemek kabildir. Meselâ : İlki Irak - Kahire şekillerinde insan ve hayvan mevzularını Şif Fatimilerin zamanlarını tutarki, Sicilya ve İspanya ya kadar, geniş tesirler icra etmekten hali kalmaz. XII - XIII ci asrın Kahire âbidelerinde bu ilk İslâm tarzının Ak deniz havzasında, bir tesir mıntakası vücuda getirir. Kahirede baki kalmış örnekleri pek az bir mevcudiyettir.

Bu karakteristik uslûbun menşei Pencap, Himalâya ve Hindikuş olduğu gibi, onun etraftaki intişarında büyük rolü ifa edenler Türklerdir. Bilhassa, bu uğurda âmil görünüyolar. Bir sistem dahilinde tesirli cereyanlar icra eden Türk - İran mektebi diyebilirim. Ahşap üzerindeki bu tatbiklerin Çin mektebine tesirler yaptığına hayret etmemelidir. Çünkü, her iki malzeme üzerinde ve bilhassa, bu malzemelerden başka ayrıca tanınmışlarda Hindistan, İran, Anadolu, Mısırdaki mütenevvi piratikleri mevcut bulunmaktadır.

Üçüncü ve en büyük mektep, Anadolu Selçukîleri idaresinde faaliyet göstermiştir ki, onun muhtelif yıllara mensup mahsullerini üç büyük malzeme çeşidi üzerindeki tatbiklerini, işaret etmiş bulunuyorum. Bu meyanda, Şarkî İran mektebinin Timuriler zamanında büyük bir mevcudiyet ibraz ettiğini, kıymetli Ahşap örnekler verdiğini ayrıca nazara almalıyız. Müteakip yıllardaki faaliyetler, İranda XV ci asırdan sonra ufak bir değişmeye maruz kalmaktadır.

Onu bu tarihlerde Osmanlı hudutları içinde buluyoruz. Ahşap mahsulleri daha kuvvetli bir halde en ziyade kapılarda, mimberlerde, kürsülerde, tavanlarda ve pencere kapaklarında resim ile muvazi varlıkta görmekteyiz. Vakıa, bu meyanda diğer malzeme üzerlerinde meselâ : Maden ve taş mahsulleri her halde saydıklarım yanında, ikinci bir mevkide kalmışlardır. bütün bu örnekler, münferit bir şubeden ziyade mimari mevzuu altında, bazan muavin bir mevkide faaliyetine devam etmişlerdir.

Beylie'nin dediği gibi, Hindistandan Anadoluya olan bu hicret cenup-tan deniz üzeri Arabistan, Poyrazdan Türk soylarıyla Pamirde nihayet bulur bir vaziyet hâsî eder. Eski yurt ve sanat an'aneleri bu mevcudiyet üzerinde geniş tesirler icra etmekten hali kalmaz. Aynı zamanda bütün bu teşekkül için mekteplerde en şumüllü cereyanların büyük ölçüdeki rolleri Türkler tarafına kaydetmek şimdiye kadar meçhul bulunan bir hakikatı yalnız teslim etmek olur...

LİTARATUR :

- Y, TRZYGOWSKI : Die Baukunst der Armenier und Europa, Wien. 1918
 " " : Altai - İran und Völkerwanderung. Darmstadt 1917.
 H, KLÜCK : Die Beiden Sasaniden'schen Drachenreliefs, Konstantinopel 1917.
 " " : Eine Seldschukischen sphinx'in Museum von Konstantinopel, Leipzig 1925.
 " " : Türkische Dekorationkunst, Wien 1920.
 " " : Die Kunst der Seldschuken, Leipzig 1920.
 " " : Die Weltstellung der Türken in der Kunst, Wien 1927.
 CH. TEXIER : Description de L'Asie Mineure, Paris 1849.
 DE, L'ABORD : Voyage de L'Asie Mineure, Paris 1838
 E, DIEZ : Die Kunst der Islamischen Völker, Berlin 1917.
 H, SCHMIDT : Seldschukische Seidenstoffe Auf der Persischen Kunstausstellung in London, Wien 1930.
 V, BERCHEM : Arabische Inschriften aus Armenien und Diyarbekr, Berlin 1907.
 F, SARRE : Kunst des alten Persien, Berlin 1922.
 " " : Der Kiosk von Konia, Berlin 1936
 Y, BRNE : Skytische Einflüsse in China zu ende der Bronzezeit, Wien 1927
 V, TAKACS : Chinesisch - hunnische Kunst, Bulgarie 1925.
 MEHRHART : Bronzezeit am Yenissei, Wien 1926.
 M, EBERT : Südrussland im Altertum, Bonn 1921.
 S, KRAMRISCH : Die Kunst von Benkalen, Nepal und Tibet, Wien 1927.
 E, WALDSCHMIDT : Gandhara, Kutscha, Turfan, Leipzig 1925.
 F, FETTICH : Avarische kunst, Wien 1927.
 B, BAKLANAW : Architektur Denkmäler Von Daghestan, Leningrad 1935,
 R, REINHEIMER : Rom anische Tierplastik, München 1931.
 G, TSAUBINASCHWILI : Georgische Baukunst Band I und II, Tiflis 1934.
 G, KREIKER : Kunst und kunsthandwerk, Band X Wien 1907.

GARBI ASYA VE ANADOLU'DA KERAMİK

Naci Fikret Baştaç

Dördüncü Géologie devrinin başlangıçlarında ve belki üçüncü devrin sonlarındadır ki uzun ve batı bir tekamülün neticesi olarak, neslinden geldiğimiz ve bir cisim ile bir ruhdan müteşekkil, uzvî ve ruhî melekelerinin tamamî faaliyetine malik, sevki tabîî ve aklü muhakeme ile muhtasîf düşünmek, anlamak ve icat etmek kabiliyetlerini haiz olan bir mahlûk, yani "İnsan", zuhur etti.

İnsanla beraber onda, maddî ve bedenî bir takım ihtiyaçlar kendini gösterdi ki bunların seri inkişafı, mübrem faide ve lüzumlarıyla mütenasip olarak arttı. Yıldızlı uzun gecelerin sert ve şedit soğuklarına yağmurlu yahut sisli mevsimlerin serinliklerine karşı mağarayı, ini buldu, ve kulubeyi icat etti; yakıcı ve merhametsiz bir güneşin ilk şualarına karşı vücudunu yapraklar ve derilerle örttü: ve elbise buradan zuhur etti.

Maddî mevcudiyetini her müdafaa ihtiyaçları içinde vukubulan daimî velâyenkati tazelenen mücadele, onu taşları yontmağa sevketti. O vakit için kendisine pek faideli olan çakmak taşları, ona, şahsî müdafaa için olduğu kadar, teğaddüsüne lâbî ve zarurî olan hayvanların avlanması ve nihayet bu hayvanların etlerinin parçalanması için lâzım olan alat ve edevatı bahşettiler. Zira kabul edemeyiz ki, panayırlerde tesadüf ettiğimiz ve güzel dişleriyle tavuk ve tavşanları diri diri yiyen ve akülüllahim hayvanların aynı olan vahşilerin tarz maişetine iktifa ile insan, kurbanlarının henüz titremekte olan etlerini iğrenmeksinin yisin ve susuzluğunu da onların tebâhhur etmekte olan kanlarını içmek suretiyle tatmin etsin! Binaenaleyh o vakit gıdalarını pişirmeği düşünmek mecburiyeti yüz gösterdi, ve bunun içinde, iki cismi mükerreren birbirine sürtmek veyahud da çakmak taşı kışkılcımlarının kuru ve kabili iş-tial bir cisim üzerine atılması suretiyle, kendisine lüzumu olan ateşi istihsal etti.

Bir defa pişirilmiş olan bu gıdaların muhafazası fikri, onu, hemen doğrudan doğruya, o gıdaları içerisine aiabilecek birmadde taharrisine

sevketti: işte buradandır ki, menşei beşeriyetin menşeiine dayanan ve o vakit fecri inkişafında bulunan bir medeniyetin rüşeymi tahmini müş-ir ilk sai aklı olan: toprağa bir şekil vermek san'atı tevellit etti.

Bipayan Tabiatın ortasında yap yalnız ve her şeyden mahrum bulunan insan, ne gibi muhayyile cihetleriyle, kendisi için bütün bir sıra toprak kapları ne suretle vücade getirebildi? Zannolunabilir ki, susuzluğunu teskin için muktazi suyu insan, tabîî ve insiyaki bir surette ilk defa, el çukurunun: avucun teşkil ettiği kapı içmiştir. Bu tabîî ve iptafî şekil fikrine, hiç şüphesiz, diğer bir fikir; kuvvayı hayatiyyesini iade ve teedit eden bu lütfkâr mayîin muhafazasına müsait, kayrikabil nüfuz bir madde taharrisi fikri inzımmam etti.

Bu maddeyi arayup bulmak endişesi ile muztarip bulunan insan, bunu toprak da aradı; toprak ona birbirini müteakip bütün kıymetli hazinelerini küşat etti, ki bunların birincisi yağmur yağdığı zaman onların sularını gaip etmeyerek sinesinde mahfuz bir halde tutan kil olmuştur.

İnsan, tecrübe ile sunun farkına vardı ki: bu çamur, bu tyn, tebâhhur ile geniş ve kalın kabıklar halinde tesallüp etmekte, ve sular temamiyle çekildikten sonra, hava ve güneşin tesir mütemadilerile, bûs bütün sert bir hale gelmektedir.

Daha güçlük şeylerden daha büyük neticeler istihraç etmek suretiyle şunu müşahade ediyor ki, gerek tahriyatın neticesi ile, gerekse bûsbütün tesadüf ve kazara vukua gelen bir vak'a ile, kurumuş olan bu kabıklar, insanın gıdasını pişirmek için işal ettiği ateşi ile temasa geldiklerinde, hararetin tesiriyle, bazı kısımlarında, o vakte kadar insana meçhul olan, bir mukavemet iktisap eylemektedirler. Kim bilir, belki de bûsbütün başka bir sebep, onu tarık keşfe sevk eylemiştir? Muhakkak olan bir şey var ise oda bütün bu ilk müşahedeler ile pişmiş toprağın menşei arasında sıkı bir münasebetin mevcudiyetidir.

Demek oluyor ki kil, insanın, teğaddüsüne yarayan mayilere ve sulp maddeleri muhafaza etmek için, muracaat ettiği ilk madde olmuştur.

Toprak kapların imali, hiç bir aletin vücudunu istilzam etmediği cihetle, serseri bir halde ötede beride dolaşan iptidai insan, gerek onların imali için muktazi iptidai maddeyi ve gerekse onları pişirmek için lâzım olan odunu, yorulmadan ve zahmet çekmeden her yerde bulabiliyordu; işte bundan dolayı göçebe ve ferdadan azade bulunan iptidai insan, bir gün evvel yaptığı bir şeyi bir esef duymaksızın bırakır, ve ertesi gün yeniden bir danesini daha yapmağa mecbur olurdu.

Eğer taş devri, Eolithik ve Paléolithik safhalarında, toprağın ne suretle işlendiği hakkındaki kıymetli sırlarını el'an bizden saklayorsa, Robenhansien devri dahi denile: ve perdehat edilmiş taşlarla ve göller üzerine inşa edilmiş meskenlerle mütemayiz bulunan Neolithik devri, meydana çıkan âbidelerinin kayri kabil redd cerh şahadetlerine bu kararlılıkları defetmiş ve bu pek eski devirlerde, pişmiş topraktan mamûl kapların mevcudiyetini isbat eylemiştir Parisdeki Germain - Saint müzesi bu nevi kapların bir çok nadir nümunelerini arz etmektedir.

Bu devirlerden başlayan bu kapıcılık, henüz maharetsiz eller tarafından icra edildiği cihetle, ancak eşgalinde bir iptidailik bulunan ve ne ayağı, nede yassı bir kaidesi olmayan, ve, beyzi yahud nim kürevi bulunan çevreleri ayakta durabilmek için, ya çukurlatılmış bir yere, veya hui da çıkıntı yerlerinden veya bu maksat açılmış deliklerinden geçirilen sarmaşıklarla havada muallâk olarak tutulmağa lüzum gösteren bir takım eşyadan ibaret şeylerdi.

Yavaş yavaş, amelîyat ve tatbikatin tekerrür mütemadisiyle, daha mahir ve tecrübeli eller tarafından, işlenen toprak, daha munzam ve daha süslenmiş şekiller aldı, ve bunların dekorlarının hatasız ve mükemmel bir surette olabilmesi içid iktiza eden başlıca unsur mrhirane tefvîk ve tatbik edilmek suretiyle hendesi hatlardan iktibas edildi.

* *

Medeniyetlerin tarihinde Keramik'in yani "toprak kap," cılığın pek mühim bir mevkiî vardır. Yeknazarda bu iddiada epeyce büyük bir mübalâğa bulunduğu zannedilirse de biraz medeniyet tarihlerine derince infaz nazar edilince keyfiyetin hiç de öyle olmadığı ve zahirde pek vazî, pek alelade hürünen bir toprak kabın, meselâ bir tencire, bir çanak, bir desti, bir amfor = amphore, bir riton = rhyton, bir enûhue = énochoé'nin pek büyük bir kıymet delâletkâraneye malik olmalarından dolayı en yüksek, en ehemmiyetli vesikalar teşkil ettikleri teslim edilir. Toprak kapların ehemmiyetleri, bilhass Anadolu ve garbî Asyada, Préhellenik Yunanistanda, orta Asyada, Send havalisinde kırk elli senedenberi yapılan ve yapılmakta olan asari atika hafriyatı neticesinde daha zirade büyümüş, daha ziyade artmış, daha ziyade kesbû vüs'at eylemiştir. Asari atika hafriyatı derinleşdikçe tarihî devirlerden kableltarih devirlere doğru yükselmekte ve bu derin ve karanlık zamanlarından me'ud ise yazılı vesikaların, kitabelerin yerlerini yazısız eserler, heykeller, kabartmalar, tezyinata miteallık bazı madeni parçalar ve hepsinden ziyade toprak kaplar işgal eylemektedir.

Tarih, tarihî edyan, mythologie ve tarih san'at sahasında malûmatları olmayanlar için pek naçiz bir toprak parçasından başka bir şey olmayan bu kaplar bu sahalarda vukuf ve malûmat sahibi olanlar, yani rüiyet sahaları hem genişlemiş, hem de derinleşmiş olanlar nazarında ne yühsek ve ne mütenevvi manaları ihtiva ederler! Bunlar bir kerre istimal eyledikleri şeyleri ifade etmek itibarile kendilerini vücade getiren kavmin yeyiş, içiş tarzlarına her günkü hayat tebeddüllerine, tarz maâşeretlerine, hangi gıdaları sevip hangilerinden nefret ettiklerine, ne gibi adetlere malik olduklarına, indlerinde ne gibi şeylerin mübah, hâlâl ve hangi şeylerin haram ve menfur olduğuna, onlardan ne suretle istifade edildiğine, Tabiatın kendilerinde ne derece ileri gitmiş olduğuna, o kaplar üzerine yaptıkları şekiller ve resimler ile o muhitteki nebatat ve hayvanat ile insanlara, o insanların kıyafetlerine, ve yine hem bu resim ve şekillerden hem de kapların ne gibi şeyler için istimal edildiklerine bakarak dinî ve ahlâkî telakkilerine, sanayi bedia ile bedia ile beraber sanayi müfidenin yani Industrie'nin kendilerinde ne de-

rece mazhar inkişaf olduğuna velhasıl o kavmin medeniyet merdiveni üzerinde hangi basamakta bulunduğu delâlet ve işaret ederler. Bunlardan başka bu toprak kapların tetkik ve mutaleası tarih umumî ve siyasetin Protohistorik ve Préhistorik devirlere ait kısımlarını da pek şayanı hayret bir surette tenvir etmektedir; meselâ bir kabın yapılış tarzı, üzerinde resim ve şekillerin aynı ve daha buna benzer bazı müşabehetler, bize, birbirinden binlerce kilometre uzakda bulunan iki memleket arasında sıkı ve samimî bir münasebet bulunduğunu anlatmakta ve bu suretle aynı bir kavmin olmadığı iki hıttadan birinde sakin iken sonra bir takım esbap ve ilcaatın tesiriyle orasını terkederek ikinci hıttaya muhaceret etmiş olduklarını bildirmekte ve bu suretle tarihte menşeleri meçhul kalmış bir çok kavimler, milletlerin hakikî menşelerini, öz vatanlarını tayine yaramaktadır. Buna ait misaller son elli senedenberi yapılmakta olan hafriyatta pek çok görülmüş ve görülmekte bulunmuştur. Hattâ toprak kapların kıymet delâletkâranesi o kadar şayanı hayret bir surette açık ve vazihdir ki aynı bir kavmin ilk menşeinden kalkdıktan sonra nerelerden geçtiğini, nerelerde ne kadar müddet meks ve ikâmet ettiğini ve nihayet daha ne kadar yerlere uğrayarak nihayet hangi hıttada krrar kıldığını bize gösterebilmektedir. İşte aslen Türk olan Sümer'lerin Türkistandaki Anan havalisinden kalkarak Hindistanın Pençap havalisinde bir müddet kaldıkları ve sonra oradanda İranın garbindeki elam hıttasına ve nihayet Fırat ve Dicle nehirlerinin muttasip cihetindekî cenubi Keldaniye'ye gelerek orada yerleştikleri ve bunların hem Mısır, hem Suriye, hem Anadolu akvam kadimesinin asar san'at ve medeniyetinde büyük tesirler bırakmış oldukları, diğer bir çok başka delâil ve vesaik ile beraber, imal ettikleri toprak kapların delâletleriyle de anlaşılmaktadır.

Velhasıl insanın diğer hayvanlardan ayrılarak ve yükselerek "insan," olmasında "el," ı ne kadar büyük, ne kadar mühim bir tesiri, bir rolü olmuşsa yine o insan medeniyet sahasında pek çok kat'ı mesafe ederek yükselmesinde "kap," ında o kadar, el kadar bir tesiri olmuştur. Kap insanı her an mütemadiyen uzvî ve gırizi ihtiyaçlarının tatmini için esirane bir surette uğraşış turmakdan kurtarmış, onun sarfettiği mesaiden büyük bir kısmını biriktirebilmesine imkân kazandırmıştır. İptidai insan topladığı hububatı, meyveleri ve sonraları bunlardan çıkardığı Madde-leri, meselâ şarabı hep kaplar içinde muhafaza edebilmek sayesinde her an ve mütemadiye yeniden gıda istihsali telâşından kurtulabilmiştir. Medeniyetin zuhur ve inkişafı tarihinde kabın imalinin keşfi de "ateş," in keşfi kadar mühim ve büyük bir hadisedir.

* *

Elli altmış senedenberi küçük Asya yahut Anadolu, arkeoloji = archéologie ilminde hususî bir dikkatin mevzuu olmuştur.; Çünkü bir çok zamanlardanberi hal muallakiyette kalmış olan bir çok mühim mes'elelerin halli çarelerinin ancak orada bulunabileceği ümit edilmektedir; bu mühim mes'elelerden bazıları şunlardır: pek eski zamanlarda; Pro-

tohistorik ve Préhistorik devirlerde Avrupa ile Asya arasındaki revabıta ve münasebet; şarkdan garbe ve garpden şarka doğru vukua gelen muhaceret akvam hareketleri; hububat ziraatı, bir takım hayvanların ehlileştirilmesi, atın kullanılması, madenlerin istimali, sıfat ve san'atların teşekkülü gibi insaniyetin o vakte kadar olan şekil hayatını vasi mikyasta değiştirecek büyük kesiflerin intişar tamimi; ve, bütün bu maddi keşiflerin ve alât ve edevatın yanıbaşında cemiyetlerin teşkil ve tensiki, dinî itikatler, güzel san'atlar sahasındaki ibdaat, gibi aklî ve manevî sahada vukua gelen tarakkilerin yapılması. Hiç kimse şüphe etmez ki bu tekamülün muhtelif safhalarında büyük Yarım ada mühim bir rol oynamış olmasın. F. Sartiaux "küçük Asyanın kadim medeniyetleri = Les civilisations ancienes de l'Asie Mineure", ne tahsis ettiği eserinde Anadoluyu şöyle mükemmel bir surette tarif ediyor: "Azrupai bir sahil içerisine konmuş Asyai bir toprak." Bu suretle aynı zamanda onun hem onun coğrafi ehemmiyeti, hemde tarihî mukadderatı işaret edilmiş oluyor. Son zamanlarda yapılmış olan araştırmalar, otuz sene evvelki müverrihlerin vücutlarına dair hem n hemen hiç bir şey bilmedikleri bütün bir medeniyeti tarihin zülâm nisanından meydana çıkarmışlardır. Bir zamanlar ancak mitoloji sahasında mevzuubahs edilebileceği zannolunan Giritteki Minos'un o parlak ve muhteşem hükûmeti gibi, bugün Hittite imparatorluğuda, Kurunu ülânın İsadan evvel ikinci bini teşkil eden asırların cereyanı esnasında, faaliyetlerini izhar etmiş olan büyük milletler heyeti içinde mübhem bir mevki almışlardır. Şüphesiz bu imparatorluk, Giritte keşfolunmuş olan yeniliklerin kıymeti itibariyle, bu memleket ile mukayese olunabilecek bir halde değildir; icat kudreti mahduttur; fakat kendisini mümtaz ve müstesna bir mevkiye koyan coğrafi vaziyeti, onu şark ile garp arasında kuvvetli bir irtibat ve ittisal âmili haline getirmiştir. Bu itibarla, bütün Anadolu Yarım adasile onun lâhikası olan şimalî Suriye yakınından tetkik olunmalıdır. Asari atikası üzerinde yapılan tetkikat ve tefehhusat meyanında mühim bir unsur şimdiye kadar oldukça ihmal edilmiş ki oda Kêramik'dir. Bununla beraber anbe'an kuvvetlenen şu kanaat hasıl olmuştur ki, bir hafriyat sahasında, dikkat ve ısrar ile takip olunacak en kıymetli tamar tezyin olunmuş yahut olunmamış, şu hakir ve naciz sâksî parçasıdır ki, nabadîd olmuş ve unudumuş devirlerin tabaka tabaka tekrar bulunmasına, ve, bir hıttanın sakinleri tarafından tıy edilmiş olan içtimai merhalelerden her birinin, hiç olmazsa takribi olarak, tarihini tayine hizmet eder.

**

Hérodote'e göre Média'deki Ekbatan = Ecbatane [Hemdan] şehrinin surları yedi renk ile boyanmış idiler, Alexandre Brangniart haklı olarak şu mutalâayı ileri sürüyor ki, eğer pişmiş toprak üzerine tatbik edilmiş olan bu renkler cama tahavvül ettise şu halde garbi Asyapa Mina (çini) ile kaplama usulü pek yüksek, pek eski zamanlara çıkmaktadır.

Eğer tarihin bu noktası şüpheli kalıyorsa, Avruha müzeleri, diğer meşhur bir şehrin: Babilin surlarının ne mahiyette oldukları gösterecek

vesaika malik bulunmaktadır; filhakika bu abidelerin yaşlarını tayin etmek kolay değildir; fakat haddi asgari olarak şehrin dara tarafından tahrip olunduğu zamanı alırsak İsadan evvel 522 senesine varılır ki yine ehemmiyetli bir tarihtir.

Babilin, pembeye çalan sarımtırak beyaz bir topraktan mamûl tuğlaları içerisinde kurşun ve kalay asari olmiyan, silisiyet kalvi alevin = silicate alcalin de alumine'den mürekkebe bir sır ile cıllanmışlardır; kil her tarafta örtülmemiştir; belki, bazı noktalarda olduğu gibi bırakılarak, içerisinde Mısırlıların oldukça koyu mai bir rengi olan firuze taşı = turquoise ile az çok saf beyazdan mürekkep resimlere kendisindeki ten rengi ile bir tenevvü ilâve eylemiştir.

Kül şeklinde tezyinat = rosaces, hurma yaprakları şeklinde tezyinat = dalmettes, yumurta şeklinde tezyinat = oves, zaviyei kaimelerden ibaret olan ve gregue denilen tezyinata yaklaşan mütenazır tezyinat... İşte yalnız Babilde bulunan tuğlalarda değil, belki Phenike'de Asuriyede, Ermenistanda ve kadim iranda bulunmuş olan Keramik parçalarındaki umumî üslup bundan ibarettir. Bunların çini yahud cam üzerine işlenmiş habbeler ile birleşmesi bu hıttalarda sanayii züccaciye'nin hangi noktaya kadar ilerilemiş olduğunu isbat eder.

Tarihde görülüyor ki Babilin tuğlaları, rıhtımların ve dahilî surların kablamlarını teşkil ediyordu. Place'in (Hursu abâd) caki Asurî sarayları harabelerinde vukua helen keşfiyatı Ktesias ve Diodore gibi Yunan müverrihlerinin bu husustaki iş'arlarını teyit ve tasvirlerinin doğruluğunu isbat eylemişlerdir. Bundan başka bu âlim konsolus, beş kadem irtifanda ve yirmi kadem uzunluğunda o vakit henüz yıkılmamış bir sur kısmına daha tesadüf etmiş ve bunun, üzerleri bir takım insan, hayvan ve ağaçresimlerini gösteren renkli çinilerlele tamamen kaplanmıştı.

Kadim Warka harabelerini ilk defa ziyaret etmiş olan Kennet Loftus orada belde işlerinde kullanılmış çinili topraklar bulmuş; ve bu şehirlerin eskiliğini ve ehemmiyetini anlatmak için de: "Warka, hiç şüphesizdir ki Tivrattaki Erech ve Nemrudun ikinci şehri olup Keldani'lér indinde Orchoe denilen şehirden ibarettir. Surların içerisinde bulunmakta olan doldurmalar müverrih için olduğu kadar antikacı için de büyük bir ehemmiyeti haiz şeyler arz etmektedir."

Bu bahse bilahare av'et etmek üzere şimdi Aanadolunun İsadan evvel 12 ve 13 ncü asırlara ait eserlerine nakli kelâm edelim.

**

Asariatika âlim ve mütahassıslarından E. Pottier Savanst Journaldes mecmuasında bu bahse dair yazdığı oldukça uzun bir makalesinde şu tafsilatı vermektedir.

".... Binaenaleyh bize bu cihetten gelen servetleri minnettarlıkla karşılamalıyız. M. l'abbé Henri de Genouillac'e ait bulunan ehemmiyetli bir eserin unvanını, seve seve, bu makalenin baş tarafına vazettik; denilebilir ki mumaileyh bu eseri ile küçük Asya kapıcılığı tarihine yapılabilecek olan yardımların en büyüğünü yapmıştır. Bu kitabın, bana, bu-

kiymeti i hissettiğim dostane bir it mat hıssı ile ithaf edilmiş olduğunu unutan m, fakat, mumaillehin toplamış olduğu kıymetli vesikalardan, her keste evvel, en iyi surette istifade etmeğe çalışmak hususunda müellifle uyuşturduğumuz cihetle, bunlardaki bahs ve kıymetlerini taktir ve tenkit için tek mil hurriyetimi istimal ettiğime hayret edilmeyecektir.

“Eserin medhalinin bir kaç satırı içinde M. de Genouillac, Louver = Louvere'deki kolleksiyonun ne suretle teşekkül ettiğini hatırlatmıştır. Vaktiyle Kabadokyada E. Chantre tarafından bulunmuş olan parçaları ele geçirebilmiş olmalarından dolayı Guimet müzesi muhafızlarının lütfilerine medyonuz. Chantre tarafından bulunup o kadar güzel bir hey'eti mecmua teşkil eden asarın Louvre'deki demirbaş eşya ya iltihak etmek suretiyle inkısama uğramasının muvafık olmayacağı zannedilmiştir. Fakat bu eski demirbaş eşyadan en büyük kısmını bir Fransız mühendisine: Osmanlı hükümeti hesabına demiryolu hatları inşası için uzun seneler vazifedar bulunmuş olan Paul Gandin'e medyon olduğu muzu burada hatırlatmak benim için bir fırsat ve bir borçtur. Mumaillezh o vakit, Anadolu da ve Suriye de, gerek bulduğu yerde, gerekse amelelerinin tavassutu ile, tesadüf ettiği bütün Keramik parçalarını kemal sabru sükûetle toplamış ve büyük bir ihtimam ile menşei ve revritlerini kaydeylemişti. Hemen her sene “büyük caddeler üzerinde toplamış olduğu ve kendisinden başka diğer hiç bir kimsenin, ilmi kıymetini takdir edemeyeceği ganimetini bana getirirdi; o olmasaydı bunların hepsi de mülüzler içine atılarak heder edileceklerdi. Onun zekâsı ve ferağatkârlığı sayesinde ki 1895 den 1904 e kadar Suriye ve Kabadokya serilerini teşkil edebildik. Onun ismi, bunlar ve daha ehemmiyetli olan diğer hediyeleri için, Apollon kalerisinin medhalinde bulunup kolleksiyonlarımızın veli ve ihsankârlarını tadat eden mermer levhalar üzerine kaydedilmiştir. Şark asar atıkası da Partmanın bu hususî dairesinden bahsettiğimiz esnada onun hatırasına arzı ihtiram etmek hakşinasane bir harekettir. Daha sonra, M. Ch. Virolleaud, nın hediyelerini, bizzat M. de Geouillac'ın kiler, ve memuriyeti esnasında, mahallinde yaptığı bir çok muvaffakiyetli mübayaalarda bu sahadaki hissamızı artırmışlardır. İşte bu suretle takriben 800 parçadan mürekkep bir kül teşekkül etmiştir ki bunlar ilk defa olarak tasnif, tavsif ve teksir edilmiş olarak istifade sahasına vazolunmuşlardır. Vefatın aziyadesiyle müteessif olduğumuz meslektaşımız D.-G. Hagarth'ın Parisi son ziyaretinde, bütün bu “gayri münteşir, leri tetkike fırsat bulduğu esnada izhar ettiği hayreti tahattur ediyorum. Mumailleyh, “atik kaplar mecması = Corpus vasorum antiquorum, da küçük Asyanın toprak kapları (1922 senesinde yapılan 7 numaralı tasnife göre.) hakkında bir risalecik kaleme almak lütfünde bulunmuş ise bu eserin şimdiden hükümsüz kaldığını takdir ediyordu; bununla beraber bu eser kronolojiye müteallık meseleler için halâ faideli bulunmaktadır.

“İşte Anadolu sanatının müverihlerini bekleyen tehlikeli kayalık oradadır.

“Hittite abidelerinin heyet mecmuasını pek çok aşağı bir tarihe: (İsadan evvel IX nci ve VIII nci asırlara) vazeden Pucchsterin'in nazariyelerinden bugün sarfınazar olunmuştur. Bugün Hittite medeniyetinde medeniyetinin en kadim tezahürlerini ikinci binin bidayetlerine kadar, ve onun en büyük ve en parlak inkişaf devrini XVI nci asırdan XIV ye kadar olan devre vazetmek için bir çok delail ve emmarelere malik bulunuluyor; bundan sonra, XII nci asra doğru zuhur eden bir inhisaf devresini müteakip, X nci asırdan VIII nciye kadar devam eden Asûriyeden gelen kuvvetli tesirlerle mütebariz bulunan bir teceddüt ve intibah, bir gençleşme devri görülüyor. Bununla beraber vesikaların tarih itibarile suret tevezzuleri, henüz büyük tahavvüllere tabi bulunmaktadır.

“M. de Genouillac filhakika mantiki bir taksim esasına istinad eden, müstamel muhtelif tekniklere göre toprak kaplarını tasnif etmeğe çalışırken bu cihetin farkına varmış, fakat şunuda itirafa mecbur olmuştur ki her ne kadar hey'et mecmuanın nizamı ve sırası akla karip isede birçok noktalarda tahavvül ve gayri muayyendir. Hattâ onun hey'et mecmua hakkındaki tarihlerinin mevzuubahs ve münakaşa olmayacak surette kendisine mîsaade edilüp edilmeyeceğini bilmeyorum; zira onun tarafından tadat ve beyan edilmiş 27 gurup içinde ben çok defa bir takım sanat tarzları = technigue'nin birbirini takip ettiklerini görüyorum ki, fikrimce, bunların teselsül etmemesi, yahud da, diğer fabrikalarla kıyas edilerek, sıra ve nizamlarının bozulmuş olması iktiza eder: Meselâ zarif bir surette imal edilmiş ve beyaz bir sır = sır ile mestur bulunmuş olan bazı kapların vasıf barızını teşkil eden müteevviç hatlarla tezyiu tarzı (V nci gurup), müteaddit renkli = Polychrome, fakat kaba ve kalın bir hamır ile ve ağır şekillerle imal edilmiş olan VI nci zümreden mahsus bir surette müehhir olması icap eder. Keza, parlak kırmızı boya ile cıalanmış olan güzel ve orijinan (XVIII N:) Keramikin 5 numaraya yakın bir yere vazolunması icap eder; çünkü buda öteki gibi, toprak kap imalatının en iyi devrine ait bulunmaktadır. İleri sürülen tarihlerden çoğu iyice kanaat bahş sebeplere istinad etmemektedir. Svastika'lar ile tezyin edilmiş olan kaplar, bu motif'den dolayı İsadan 1750 sıralarına konmuşlardır; halbuki bu timsal = Symbole Susa'nın I nci tabaka asarında ve İsadan evvel 3000 den daha ötelere yükselen bardaklar üzerinde bulunmaktadır. Eğer güzel buğa başı (IX N:) Kral Şubbilulyuma zamanına (İsadan evvel XIV nci asır) ait ise, ki bu makuldür, 112 N: derecesinde malûm bir Troya nûmunesini II nci Troya ya ait nûmuneleri ihtiva eden X seri dahiline koymayarak XV nci guruba indirmek lâzım gelirdi.

— Devam edecek —

Mevleviler Şehri KONYA

YAZAN :
Cl. Huart

ÇEVİREN
Sait Sungur

— Geçen Sayıdan —

Arabanın beygirleri Derbent geçidine kadar, tepenin yamaçlarında yilankavı uzanan dar yolları neşeli neşeli çıkıyor. Yol, dut ağaçlarıyla bağları ihtiva eden bir çok bahçelerle çevrili; solda, Samanlı dağ ile sahil arasında sıkışıp kalmış olan Gemlik körfezine son ve toplu bir bakış. Bahçelerin ortasında Misopoli — Misebolu ismindeki Rum köyü. Beygirlerin soluya soluya geçtikleri boğazdan sonra yol, içinde yaşlı ağaçların köklerini Nilofer çayına kadar daldırdıkları Geçit kahvesine kadar hafifce iniyor. Buradan, üç saat sonra, Bursaya varılır.

Buraya kadar fevkalâde bir şey yok. Fakat atla yolculuk edenin bütün eşyasını beygirlerin sırtındaki heybeye yükleyen, ellerinde silâh ve arkalarında da bir seyis bulunan atlı iki jandarma maiyetinde kervan teşekkül ettiği zaman yavaşca Bursa ovasında yeni açılmış araba yollarında ilerlenir ve sureti kat'iyede medenî âlemin terk edilüp orta Afrika kadar meçhul ve Avrupadan çok uzaklarda bulunan bir kıt'aya varıldığı zannolunur. Bu andan itibaren ne beklenecek bir postacı nede okunacak mektup ve gazete bulunur; postanın yegâne nakil vasıtası an'anevi Tatardır ki her sekiz günde bir Konyaya gider.

Anadoluda nasıl seyahat edilir? Bir müddet evvel, bu dağlar at sırtında geçiliyordu. Anadolu demiryolunun inşasını kekleyerek bir kaç büyük yol açılalıdanberi, Rumeli muhacirlerinin getirdikleri dört tekerlekli, hafif ve gayet rahat bir nakil vasıtası olan muhacir arabasından istifade olunmaktadır. Bursadan itibaren üç nakil vasıtası bulunur: Beygir, posta tatarı ve muhacir arabası. Beygirle gidilirse eğer sırtında geçecek uzun günlere tahammül etmek lâzımdır; çünkü beygir ağır adımlarla yürür; hızlı yürümesini bilmez ve ancak ahıra yaklaştığı zaman dört nala koşturulur. «Uzun seyahate çıkan adan beygirini iyi kullanmış» sözünün manası bu suretle anlaşılır. Fakat her hangi bir arıza

veya bir araştırma sizi açılmış yoldan ayırırsa o zaman beygir çok lâzım olur: Az ehemmiyetli merkezler arasını birleştiren dar yollarda sizi yegâne götürecektir vasıta beygirdir: Beygir, arkeoloğun, san'atka- ve mühendisin hayvanıdır. Posta tatarı ile gitmek. Bu, vaktiyle bizim Fransada bir derbeyinin mükemmel bir surette techiz edilmiş ve ancak iyi yollarda faytoni tercih etmesine benzer. Bu, ancak Şarkta acele işi olanların istifade ettiği bir vasıta. Anadolu yolculuğunda rahat olan bir vasıta yoktur: Çünkü, dediğimiz gibi, araba yoktur. Beygirin eğeride rahatlığı temin edecek bir şekilde hazırlanmamıştır. O halde, yalnız ekseriyetle dört nala koşturulan beygir vardır. Bununla beraber, açılmış yollardan ayrılmak istemeyen ve her ne bahasına olursa olsun mümkün olan kısa bir zamanda, gideceği yere çabuk varmak isteyen bir çok kimseler muhacir arabasını tercih ederler.

Muhacir arabası, şeklen bizim Roulier'mizi hatırlatan dört tekerlekli, alçak ve hafif bir arabadır. Zemini ve yanları iki tahtadan ibarettir; etrafını kapatan bezler ufak kemer şeklindeki mesnetlere tutturulmuştur; ne oturulacak bir yeri ve ne basamağı vardır. Zeminine bir döşek serilir, ve işte oturulacak yer budur; bileklere dayanılarak arka tarafından arabaya binilir; ve bu, basamak vazifesini görür. Arabacının da oturacak yeri yoktur. Arabacı, arabanın önüne konmuş bir tahta parçasının üzerine oturur. Ayaklarını da beygirlerin arasına uzatılmış bir tahtanın üzerine kor. Pek iptidai olan bu araba, ne olursa olsun, hâlâ işe yaramaktadır. Lando şeklindeki araba ile de seyahat olunur; bilmem inanır mısınız; bugün bununla Bursa'dan Konya'ya gidilebiliyor. Bu tarz nakil vasıtası çok tehlikeli ve çok kazalıdır; çünkü derelerin az derin yerlerinden geçilirken arabanın okları kırılabilir; hem de fena niyetli adamların meselâ eşkiya ve yol kesicilerin nazarlarını uzaktan celbeder. Lando ile seyahatten geri döndüğümüz zaman öğrendiğimiz daha birçok şeyler var ki bunları ilerde söyleyeceğiz.

Bütün bu nakil vasıtalarını gözden geçirdikten sonra bizim binek hayvanı da beygir oldu. Benimle arkadaşım için iki ve seyis için de bir beygir. İşte bizim küçük kârvanımız. Jandarmadan başka hiç bir eksikimiz yok; bundan sonra Bursa valisini gidip görmek ve vilâyeti dahilinden geçmek için emir almak kalıyor.

Fransız konsolosu M. Taillet, Valiye giderken, bize refakat etmek lutfkârlığında bulundu. Bir müddet maliye nazırlığı yapmış olan Mahmut Celâlettin paşa bizi çok samimî bir şekilde karşıladı; Fransız sefa- retinin Babîâliden aldığı tavsiye mektubunu görünce verilmesi mutad olan (buyurultu) nun verilmesini ve bizim uğrıyacağımız vilâyetlere telgraf çekilmesini emretti. Vaktile Türkiyede geçilen yerlerde konak- lama ve gıda meselelerini temine yarayan buyrultu olmadan seyahat edilemezdi. Buyrultular epey zamandanberi kaldırılmıştı; Osmanlı hükû- bunun yerine, alâkadar sefaletin talebi üzerine, Dahiliye Nazareti ta- rafından verilen tavsiye mektuplarını ikame etmişti. Bu satırları oku- yan seyyahlardan bu noktayı unutmamalarını ve bahsettiğim mektup- ları almakta ihmal göstermemelerini ısrarla rica ederim. Bu suretle,

bilâhare büyük ciltler halinde teselli makamında olarak yazacakları birçok nahoş şeylerden kendilerini korumuş olacaklardır. Verdiğim bu malûmattan istifade ediniz; çünkü bu hususta şahsî tecrübem var; boş lâf söylemiyorum. Hudavendigâr valisi vilâyet dahilinde bizi muhafaza etmek üzere iki jandarma verdi. Bunlar fazla olmakla beraber kabul ettik ve ücretlerini de verdik. Kârvanımız hazırды: artık yola çıkabildirdi.

İkinci Bölüm

Bursa Ovası —. Yenişehir —. Uludağa son bir bakış —. Ertuğrulun bulunduğu yer olan Bilecik —. Köprü ve Demiryolu mesaisi.

16 Mayıs —. Sabahın altısı. Yağmur yağıyor. Bursa'nın tasvire şayan yerlerine artık elveda; vilâyete ismini veren ve eski bir Bizans kilisesi iken cami haline getirilen Birinci Murad Hudavendigâr camii'nin bulunduğu banyolar semti olan Çekirgeye, baştan başa Acem çinileriyle örtülü Birinci Mehmedin türbesine, arkeolog ve sanatkâra derin bir haz veren Yeşil Camie, bu civarda beşyüz metre irtifai bulunan, yamaçları ormanlarla örtülü, Uludağın loş fonu üzerinde sisler arasında beyaz profilli vazihan görülen ve yakınlarda tamir edilen Yıldırım Bayezid camisine, hepisine, hepisine elveda! Kizik ismindeki beş, altı kürt köyü, ağaçların gölgesinde, dağın yamaçlarına konmuştur. İşte, mücella kayalar üzerine gürültülü bir halde erimiş kar sularının döğüldüğü gözede şelâlesine giden yol. Elveda ey Osmanlı imparatorluğunun ilk merkezi olan Bursa. Rumeli, Bulgâristan, Sırbistan ve Makedonya fatihlerinin yola çıktıkları yer burasıdır. Anadoluyu Osman oğullarının kırmızı bayrağı altında toplayan seferler buradan başlamıştır. Evvelâ Avrupa yüksek görüşlü bir vezirin eseri olan Yeniçeri ordusile zaptedildi; yani Avrupa kendi evlâtları tarafından fetholundu; çünkü Yeniçeriler evinden, ana ve babasından, vatanının bütün hatıralarından ve ırkındau koparılıp alınmış çocuklardan ibaretti; Rumlar, İslav veya Arnavutlar Osmanlı İmparatorluğuna, kendinde olmıyan bir ordu temin etmek suretile, bu devletin azametini yaşatmışlardı. Söğüd, Osmanlı hanedanının beşiğidir. Burası İstanbul sultanlarının kendilerine malettikleri bir fief - malikânesidir; fakat Türkiye Bursanın alınmasından sonra kurulmuştur.

Hayvanlarımız yerli ve tenbel binicilerin tercih ettikleri rahat yürüyüşle yani tırıs gidiyorlar. Düz ve araba yürüyüşüne müsait olan yolumuz bahçeler, ağaçlar, tarla Ulu dağdan inen hızlı akışlı nehirlerle örtülü sevimli Bursa ovasından geçiyor. Eski yol yeşil ağaçlar arasından dolaşıyordu; yeni yol ise gölgeli değil; fakat bu bizi o kadar alâkadar etmiyor, çünkü yağmur yağmakta devam ediyor. Zehrap çiftliği, şiddetini tadil etmek için içine biraz da su konan rakıyı bir hamlede içecek kadar az bir zaman için bizi yağmurdan muhafaza etti; ve sonra yine yola devam! Civardaki suları toplayan Kuşkonmaz gölünün bulunduğu Bursa ovasının kenarına geliyoruz; nihayet Kesteli geçiyoruz, tamamen Latince olan bu isim (Castellum) köye hâkim olan ve ihtimal Bizanslılara ait bulunan bir yığın kesik taşlardan mürekkep müstahkem bir şatonun ha-

rabeleri olması icap ettiğini hatırlatıyor. 1313 senesinde Kestel şatosunun kumandanı Bursa Valisinin emrile harekete geçen diğer kumandanlarla birlikte Osman Gazi ile yapılan muharebede ölmüş. Şato, Osmanın son zamanlarında Orhanın bizzat Bursayı işgal ettiği sırada alınmış ve yıkılmış. Şimdi, bizim istirahat ettiğimiz Acemoğlu kahvesinin bulunduğu yer olan Dimbosu yavaş yavaş çıkıyoruz. Burada nebatat hudaı nabit, ve tabiat serttir. Burada çam, dikenli ağaçlar ve akasya nevinden katır kuyruğu ovadaki kestane ve meşe ağaçları yerine kaimdir. Yokuşun sonuna geldik; Dimbos, Bursa ovası ile Yenişehir birbirinden ayıran çok yüksek bir boğazın ortasındadır. Burada Uludağ birdenbire alçalır. Bundan sonra her tarafı dağlarla çevrilmiş olan yol, tamamen ekili geniş bir havza olan büyük ovaya kadar, kayalık ve susuz uzun bir vadiden yılan-kavî bir surette iner; Çardak köyü ve Damad Paşa Çiftliği çayırların arasında mültefit bir çehre ile uzanmaktadır. Bu havza, kışın su altında kalır. Sular için yegâne akıntı yolu şarkta Sakaryanın bir ayağıdır. Burada Romalılardan kalma iki yol birbirile birlesir; hemen hemen harabe halinde olan eski bir köprü ve çamurlu bir dereyi geçmeğe yarar.

17 Mayıs —. Yenişehir, insanı o kadr alâkadar etmez. Solda, bir tepcik üzerinde bulunan eski bir türbe uzaktan görülmeğe değer; yakından bakılınca kesilmiş iri taşlardan yapılmış biçimsiz bir yığından başka birşey olmadığı görülür.

Yenişehir büyük bir köyden başka bir şey değildir. Memleketin yegâne sanatı Bursa ipek fabrikalarına yarayan ipek böcekçiliğidir. Bu san'at dolayısıyla - halihazırda Pasteur'un usulleri Anadoluda biliniyor ve mikroskop da kullanılıyor - bu mıntakanın birçok metrük vadileri dut ağaçlarıyla örtülmüştür. Bize Bombyx - ipek böceğinin muhtelif neşvü-nema halleri, ve böceğin taze koparılmış dut yapraklarını yeyişi gösteriliyor; böceğin kısıkaçlı çenesi çarçabuk yaprağın damarlarını meydana çıkarıyor. Yıkılan bir evin bakiyesi olan Belediye otelinde bize hazırlanan yeri kabul etmiyerek kendisine verilmek üzere aldığımız tavsiye mektupları dolayısıyla temiz bir Ermeni tüccarının evine misafir olduk. Bu, Anadolu'da geçirdiğimiz ilk gecedir. Bizim için aflatırka bir yemek hazırlanmıştı; sonra odaya döşekler serildi. Bu yataktan şikâyet etmiyoruz; çünkü Türk hanlarının ve kârvansarayının halini biraz sonra göreceğiz. Hulâsa, gece fena geçmedi. Güneş doğar doğmaz kalktık. İznik yolunu solda bırakarak erkenden Yenişehirden ayrıldık. Bu defa Godeffroi de Bauillon idaresindeki Haçlı ordusunun yaptığı ilk harp ve burada vaktile toplanmış ruhanî meclisle şöhrat bulan şehri artık görmüyoruz; fakat o tamamen hatıramızda yaşıyor. Bu şehri bir kaç sene evvel görmüştük. Etrafı dağlarla çevrili göl ve ortasında küçük İznik şehri bulunan henüz sapsağlam eski bir divarla çevrili saha hâlâ gözlerimizin önünde. Bugün İznige kolayca gidilebilir. Haydarpaşa demiryolu birkaç saat içinde Lefkeden evvelki Mekece istasyonuna varır, ve buradan hafif araba veya beygirle İznige gidilebilir. Fakat vaktile İznige bilhassa Bursa yolile gidiliyor, İzmit veya Karamürsel yolile İstanbula dönülüyordu. Bu yol altı günlüktü; fakat şimdi meçhul kalan bu yol manzarası itibarile hiç bir yere benzemez. Daima İznik gölünü göre göre or-

man içinden dolambaçlı bir şerit halinde uzanan yolla Derbentten İznige iniş, Bahçecik ve İzmit görfezi kıyısından dönüş... Bu, işi acele olan yolcunun göremeyeceği bir rüyadır.

Yenişehirden ayrılınca yağmur arasında fark edilen dağlık bir kümeye kadar düz ve dik bir şekilde uzanan bir araba yolu vardır.. Bu ilkbahar sonunda Anadolu, hakikaten çok rutubetlidir. Manzara biraz çukurlaşıyor, çünkü Sakaryanın ayaklarından birinin menbaından döküldüğü yere doğru iniyoruz. İşte Köprühisar; Çürüksu üzerinde eski bir köy. Ön tarafında Ogival tarzındaki büyük kemerinden anlaşıldığına göre Türk hâkimiyeti zamanında tamir olunmuş eski bir köprü; yanda Plein Ceintre - yarım daire şeklinde küçük bir kemer, bu köprü, şüphesiz Romalıların yaptıkları eski köprünün bakiyesidir. Yolum kenarında el'an Latince kitabelerin izlerini taşıyan kaba bir şekilde kesilmiş kilometre taşları var. Köprühisar, Türkiye tarihinin başlangıcında rol oynamış bir yerdir. Bileciği aldıktan sonra fethettiği yerlere yenilerini ilâve etmek isteyen Osman bir Bizans kalesi olan Köprühisarı kolaylıkla almıştı. Bu harp, nasihatlarını tedbirli bulduğundan dolayı, doksanlık bir ihtiyar olan amcası Dundarı öldürmesile temayüz eder.

Eşek sırtına benzeyen köprü geçildikten sonra iki yolda bilgi ile açılmış iniş ve dar yollardan daha sarp olan dağ arasındaki keçi yolu, eski posta yolunu takip etmek üzere şosadan ayrılıyor. Evvelce postanın beygirle götürüldüğünü söylemiştik, bu gibi vaziyetlerde beygir, kestirme yollardan gitmek gibi bir faide temin eder.

Şimdi bizim Fransadaki tepeler gibi, boş ve sarp olmayup bilâkis tatlı milli ve ekilmiş olan ve birbirinden ayırt edilemeyen birbirine girift dağların karşısındayız. Taştan bir zemin kat üzerine ahşaptan yapılmış alt katı hayvanlara ahır, üst katı da insanların yatmasına tahsis edilmiş harap bir evin bakiyesi olan bir jandarma karargâhı sütlü kahve ve pişmiş yumurtadan ibaret olan kahvaltımızı yapmak için bir yer olarak karşımızda göründü. Burası tebe Derbent, yahut bizce ismini aşağıda Akan ırmaktan alan Ak su Derbendidir, Ahşap balkondan bakılınca yeşil ve sararmış ekinlerin arasından cenubdaki İlyas bey köyü ile garpdeki Ak koca köyü görülebiliyor.

Nihayet, civardaki kıra hakim olabilecek bir yükseklikte bulunan hafif bir sathı mailden yukarı doğru çıkıyoruz; yol, küçük ağaç kömeleri ve çayırlar arasından geçiyor; beyaz tebeşir tabakaları yer yer göze çarpıyor ve nihayet bütün manzarayı kaplıyor. Dağdaki bir yarık bizi Bileciğe götürecek yegâne yol. Bugün Bilecik, resmi muamelâtta Osmanın babasının adı olan Ertuğrul ismini taşımaktadır; fakat bu isim halkın arasında yayılmamıştır. Tıpkı Makedonya ve Romalılar tarafından takılan ön Asyanın eski site isimlerinin, arap istilâsının ihya ettiği çok eski samî isimleri silememesi gibi. Bu küçük şehir Ahûdağının Contre-fort — Payandası makamında olan bir dağın yarığma garip bir şekilde oturtulmuştur; buraya, garp taraftan. tahta bir köprü üzerinden derin bir uçurumu geçerek tozlu bir geçit yoliyle gelirir; ve sonra mütema-

diyen aşağıya.... Şehrin zemini ile en yüksek kısmı arası yüz metre-den fazladır; Yukarda, son zamanlarda sancak merkezi olan Bilecik mağrur bir vaziyetle mütesarrıfın konağı ve civarındaki yep yeni, fakat zevksiz yapılmış muhtelif binalarla görünür: Burada görülen şey. fena yapılmış çirkin binalar, bem beyaz ve sevimsiz bir badana ile sıvanmış, mavi tezyinatla süslenmiş olan divarlardır. İpek hanı ismini taşıyan ve bu muntakanın ticari ve sanayi alış verişinin merkezi olan (kozacılık buranın birinci meşgalesidir) müselles şeklindeki bir meydana bütün Anadolu Sarcophage — lahitlerind olduğu gibi kaba bir şekilde işlenmiş ve çeşme haline getirilmiş bir lahit var. Aşağıda eski, Bilecikde. vadi kenarında bir çok dabağathaneler var ki burada eski devirlerin bıraktığı bir adet olarak Müslüman aileler debağat ve boyacılığın sırlarını kuvvetli yeminlerle babadan oğula devreder.

Yamacın biraz yukarısında, Nadişahla topal Osman paşa arasında İran hududunda yapılan büyük mücadele sırasında, Tibrizden zorla getirilüp buraya yerleştirilmiş Ermeni kolonisi; babilâliyi tanımak istemeyen son asrın bu disiplinsiz sekenesinin yani Kalyoudji'lerin hatırası yerli halkın hafızasında, her şeyden üstün olarak hâlâ yaşamaktadır.

Köyün en yüksek yerinde, çıplak arazide yeni yapılmış bir konakta oturan mütesarrıfı ziyaret etmek için günün en müsait bir zamanından istifade ettik. Ali Fuat paşa, Osmanlı memurları içinde hiç tesaduf etmedim, çok sevimli bir adamdır; kendisi Girittlidir ve Girittliler gibi Rumca'yı Türkçe kadar kolay konuşur. Pek yakınlarda ölen kardeşi Sırrı paşa İslâmî sahadaki bazı tetkikatile meşhurdur. Bu iki yüksek memur, Osmanlı idaresine şeref veren şahsiyetlerdir.

Bilecik şehrinin kurulu bulunduğu büyük sathı mailin biraz yukarısında Şeyh Edebalinin mezarı bulunuyor. Bu âbidenin, yüksek bir mevkide bulunmaktan başka, hususiyeti yok; zemini yeniden yapılmış, divarları sıvanmış ve badanalanmış olan bu türbe çok temiz fakat arkeolojik, kıymeti olmayan harap bir binadır. Böyle olmakla beraber bu ismin hatırlattığı tarihi vak'alar hâlâ tazeliğini muhafaza ediyor. Burası inönünün bulunduğu Damaniç dağından bir taraftan Bileciğe bir taraftan da Söğüde kadar uzanan pek dar bir sahaya şamil olan Osmanlı tarihinin başlangıcını hatırlatır. Bilecik Hammer'in Eskişehirde bulunduğunu zannettiği Şeyh Edebalinin hakiki mezarına sahip bulunduğunu isbat etmiştir. Bu, hiç olmazsa, şu noktayı gösterir ki Osmanlı Türklerinin fütühat devirlerinin hatırası, birbirlerine rakip iki şehrin iddiaları dolayısıyla Türk makamlarının heyecan duymasını ve sebebini anladıktan sonra ihtilâfa nihayet vermelerini icap ettirecek kadar Türkiyede canlı bir iz taşımaktadır.

Şeyh Adebali Adanadan kalkarak kızı Mal hatuna aşık olan Osmanın arazisinde yerleşmek üzere buraya gelmişti. Kızın babası, kendisine Osmanlı imparatorluğunun atisini haber veren muabbirlerin verdiği mana üzerine kızını vermeğe karar veren bu ihtiyar şeyh üzerinde büyük memnuniyet uyandıran rüyayı Osman görünceye kadar bu izdivaca mani olmuştu. Eski ismi Belocoma olan Bileciğin Türkler tarafından alın-

ması Hamerin hülâsa ettiği Osmanlı tarihlerinden öğrendiğimiz bir takım efsanelerle süslenmiştir. Osmanın dostluğunu ve itimadını kazanmış olan Bilecik valisi, şimalden tehlikeli komşusunun genişlediği görünce dostluğunu suiistimal ederek Osmana hücum etmeğe karar vermişti; fakat, çok sonra Müslümanlığı kabul eden ve Mihal oğlu sülâlesini kurarak Osmanlı fütûhatı tarihine ismi karışan Köse Mihal, Müslüman dostu aleyhinde hazırlanan suikasti haber almış ve bu suretle, bu Bizans kal'asının zaptı hususunda Osmanın yardımcısı olmuştu. Osman ve onun uzun peçeli kadın kıyafetine giren otuz dokuz dane cesur muharibi şatoya girmişler ve burasını kolayca zaptetmişlerdi. Bu ani taarruz neticesinde Türkler Belocoma'yı ve Osmanın oğlu Orhanda gelişi güzel Nifoferi almıştı. Bileciğin zaptını Yarhisar ve İnegöl takip etti Osman Bursaya yaklaşmak isteyordu; bunun içinde ömrünün sonlarına doğru yeni kazandığı arazının şimal garbisinde bulunan Beyşehir'e yerleşmişti. İşte bu zamandan itibaren Osmanlı imparatorluğu kurulmuş demektir: Artık Osman, babası Ertuğrul gibi kışın Söğütde, yazın Domaniçte sürülerini otlatan Selçukîlerin göçebe bir valisi degildi; Osman medenileşiyor, kal'a ve şehirlere sahip oluyor, hattâ burarlarda oturuyordu. Göçebe artık şehirli olmuştu; bununla beraber Osman, muharipliğinden hiç bir şey gaip etmiyor ve Türklerin bir asır kadar hamlelelerini durdurmuş olan birinci Haçlı harbinden evvelki ilk Selçuk hükümdarlarının siyasetini takip ederek daima garbe, Bursaya, İznığe, İstanbula doğru ilerleyordu.

— Arkası gelecek sayıda —

Selçuk Tababeti Tarihi

Yazan: Profesör Dr.

Süheyl Ünver

Sayfa: 136. İstanbul: 1940

C. Ali İmer

Eser, çok saygıya lâyık muharrirince de itiraf edildiği vechile (araştırma) ürünüdür. Yalnız, tekmi Anadolu'daki Selçuklu tıbbî âsarı üstünde bir araştırma yaparak, bunların kalabilen örnekleri ve örenleri üstündedir ki, bize velev kısa da olsa bu eserin değerinin yüksekliğini belirtmektedir.

Hele bunların Maristan, Şifahane adile birer hastahane oluşu ve onların iç teşkillerinin önemi de ele geçirilen (vakfiye) lerle söz götürmez bir durumda olduğunun isbat edilmesi eserin değerini artırmaktadır. Yalnız, bunların medrese tarzında yapılmış sağlık yuvaları olduğuna göre, yaz ve kış içi sağlığa yarayışlılığı, o zamana göre oldukça ince duygu ve düşüncelerle yapıldıkları hakkındaki bilgilerde hayret ve takdirlere lâyıktır. Bu hastahanelerde çalışanlar; dış hastalıklar: göz hastalıkları ve iç hastalıklarına bakan hekimler olduğu da ayrıca dediğimiz vakfiyelerle veya belgelerin üstünde Yapılan inceleme ve araştırmalardan anlaşıldığı da belirtiliyorken çalışanların sayıca çokluğu dahi işaret olunuyor. Bu hastanelerin ne kadarı aynı çalışmalar üstünde yaşamıştır? İşte bu meçhuldür. Biz okuyucular bunlar için de kayıtlar görmek isterdik.

Sivas hastanesi yahut Darüşşifasının yapısının büyük emeklerle yapılması, onun süsleri çok yerinde yazılmış ve orada ilimce değeri o zamanın büyük şahsiyetlerini yüksek yüksek himmetleri de çok canlı olarak yazılıyor. Ve orasının bir Türk okulu olduğu apaçıktır.

Selçuklu Sultanlarının bunların yapılması işe yaraması için, candan çalıştıkları ve zamanlarından kalan, Arapça yazılı olan vakfiyelerinin Türkçemize çevrilmesile anlaşılmıştır ki, bu sağlık yurtlarına büyük bir önem - Sivastaki okul 48 m. genişlikte ve 68 m. uzunluk - vermiş oldukları belirtiliyor. Çok yakın asırlara kadar, yaşatılmış olanlar da asrımızın başlarında örenleşiyor. Yani bu Sivastakinin son durumu için genç, çalışkan mimarlarımızdan Sedat Çetindaşın kıymetli araştırmasını yanı başıda ve yerinde yaptığı ayrıca ve çok önemli tetkiki güzel bir haşiye ile ek olarak konularak canlılığı artırıyor.

Konya Darüşşifası, hastahanesi içinde çok sayın Profesör ve Doktorun topladıkları bilgi de kıymetlidir. Gönül arzu ederdi ki, daha zengin bilgiler elde edilerek enzari istifadeye konulaydı... Bu belki de ancak yazılan kadar mümkün olmuştur.

Çankırı, Kastamonide Ali bin Pervane, Akşehir, Konya, Aksaray hastahaneleri, Tokatta Pervane bey darüşşüfasi, Erzurum, Erzincan sıhhi müesseseleri için de emekli bilgiler verilmiştir. Diyeceğiz ki, yüz üstü bırakılan, Türklüğümüzü o günlerde ve hâlâ bugünlerin de yüzünü ağartan ve hele sağlık ye Türk yönünden de büyük varlığımız olduğunu, kendi âlemimizde değil, dünya âleminde çok önemli belirtilmiş oluyorlar, bu yüksek bilgiye yararlıklarından dolayı, çok saygıya layık Doktor ve Profesörümüz Süheyl Ünveri derin saygılarla anmak bir vicdan borcudur.

İsimce 30-35 e varan efkârı umumiyye karşısında o devir doktorlarının adları, ilim salâhiyetleri hakkında da bilgiler vardır ki son yıllarda alabildiğine yapılan yıkıcılık ve gelip geçenlerin onların varlıklarına karşı gösterdikleri ilişiksizlikleri önlemekle kalmayarak (kaybolmaktan koruma) bakımından büyük bir himmettir. Bundan ruhu ecdat şâd ve şâdan olsa yeridir. 98 inci sahifede (Selçuklular zamanında teşkilâtı sıhhiyye ve muaveneti içtimaiyye ve Osmanlı tababetinin teşkilâtı idaresi) başlıklı önemli bir bahsın izahına girilmiştir. Arada da muhtasarlık varsa da çok müfid bilgilerle tenvir olunuyoruz, Hudapesendane bir faaliyetin izi ve izeri vardır. 101 nci sahifede dahi Selçuklular zamanında Anadolu kablıcaları ve su efsaneleri başlıklı bahis var ki, Ilgın, Karakurt Samsunun havlasındaki büyük, gene bu havzada küçük hamam, Seydişehir kaplıcası, Yoncalı kablıcası, Erzurumun Ordu kazasının (Ilıca kazası olacak galiba) merkezindeki ılıca dahi Zülkadir beylerine ait Hasankaledeki kablıca Hamidiye Çermiği, Terzili ılıcası gibi sağlık yuvası kablıcaları Selçuklular zamanında ve sonraları halka yayışlılığı ve değerleri anlatılıyor.

Kısa ve güzel su efsaneleri: kütürüm kız çocuğu olan prenses, uyuz prenses ve sarı güzel kızın hikâyeleri ile kablıca sularının şifalarının anlatılışı bir bilgin anlatışı çeşnisini pek canlı olarak vermektedir. Meslek ve bilgi itibarıyla bunları izahta salâhiyetli olmadığımızı itiraf ederken çok faydalı (Selçuk tababeti tarihi) için tahrir ve tenkitte kendimizi uzak görürüz. Yalnız, benimsenmesi çok gereken ulusal bilgi ve varlıklarımızdan bulunan eser hakkında kitabın muharriri çok saygıya layık Profesör ve Doktorumuzun müsaadeleri ile eserlerini gözden geçirmiş olduğumuzu irfan yönünden bir gediği kapamış değerli bir armağan vermiş olduklarını bir kerre de biz itiraf edelim dedik.

Şu kısa dileğimizi yazmaktan kendimizi alamayacağız. Şurada burada, tıp ve tababetimize çok fayda verecek eserler bulunduğu muhakkaktır. Bunları saklayan veya bilenler memleketin hayır ve iyiliğine himmetlerde bulunanlarımıza götürüp verseler, onlarda kitaplar halinde bastırsalar, keza Arapça ve Farsça yazılmış ve farkında olunmayarak tozda toprakta yatan eserlerde ilim adamları olan ilişiklilere getirilip verilse ne büyük iyilik olur!

Bir çok ilâçlardan bahseden eserlerde, böylece toplam bastırılma ve bu uğurlu işe Halkevlerimizin çok önemli çalışmalarından unmakta olduğumuz ve iyiliklerini önem ilişik ve ilgilerini gözetlemekte ve göstermelerini istemekte kendimizi çok haklı sanıyoruz.

Kendimize Dönelim

M. Muhlis Koner

Bir ferd veya cemiyet, şahsî veya cem'î tekâmülünü ancak kendini bilmekle elde edebilir.

Bir millet demek ırkının, içtimai ve tabii muhitinin, tarihinin, san'at, ahlak, adât ve an'anesinin bütün zaruretlerini kendi varlığında toplamış ve bu suretle diğer milletlerden bambaşka bir hususiyeti taşıyan şuurlu bir topluluk demektir. Yani bir milletin ruhi nesci bu unsurlardan örülmüştür. Yalnız tarihi zaruretler, inkılâplar, dinî tesirler zaman, zaman milletlerin bu benliklerini bozmuş, millî ruh temâmile dağılıp gitmiştir.

İslâmiyetten evvel Türk; edebiyatı, san'atı, an'ane ve âdâtı bir hususiyet gösterirken İslâmîğin tesiri altında bu orijinal hüviyyet başka bir şekil almıştır. Çünkü İslâmîlik bir milletin sade dinini değil siyasi, iktisadi, içtimai bütün hayat şartlarını ve nihayet bütün kültürünü değiştirmiştir. Yalnız şurası varki üstün kültürler kendi nüfuzu altında kalan milletlerin aslî varlığını bozarlar, fakat buna mukabil o milletin her cepeden kültür seviyesini yükseltirler. İslâmiyetten evvel Türk edebiyatı katıksız bir Türk ruhu terennüm ediyordu. Fakat mahdud bir kaç kahramanlık destanından ibaretti, İslâmî edebiyat onu daha yükseltti. Divan ona can verdi. Tanzimat ve müteakiben edebiyatı cedide ona hayatın yolunu açtı. Eğer bunlar olmasa örneğini bu daha bütün edebiyattan almasa edebiyatımız yerinde sayardı. Fakat bu böyle iken bir taraftan büyük tehlike baş gösteriyordu. Edebiyatımız gittikçe o hale geliyordu ki bütün tiplerini, motiflerini kendinden alması lâzım gelirken başka bir milletin, bilhassa Fransız kültürünün içine girmeğe ve millî varlığın bütünlüğünü ihmal ederek muayyen bir zümrenin malı olmağa başladı. Lisan işlenmemişti. Bunun için edebî fikir ve seviyeyi Türkçe ifade mümkün olmayınca bir çok mütefekkirlerimiz eserlerini arapça ve farsça yazmaya başladılar. Bu tehlikeli hareket meşrûtiyette bir aksülamele uğradı. Bilhassa Ziya Gökalpla millî edebiyatın büyük şehrahi açıldı. Fakat milliyet ve millî kültür gibi bir milletin varlığını, ebediliğini temin edecek olan asıl benliğin muhafazası sade bir kaç muharri- rin işi değil bunun bir devlet meselesi olması lâzım geleceği muhakkaktı. Cumhuriyet bunu göz önüne alarak lisan, tarih gibi bir milletin aslî varlığını içinde saklayan mühim unsuru asırların yosunları içinden çıkarmağa başladı. Ve bu yola girdik; fakat tam yolun üzerindemiyiz? Bunu aşağıda daha esaslı açıklamaya gayret etmek üzere burada bira-

kalım. Sanata gelince: Türkün san'atı Türk milletinin tarihi ile başlar bilhassa mimarî çok yüksekti. İslâmiyetten evvel Eski Türklerin Gül, tekin ve bilge hakan namına rekzettikleri Orhon âbideleri, Uygurların Avrupada bilhassa Petrograt ve Stokholm müzelerinde saklı bir çok eşya ve âvânî, Macaristanda Atilla hazinesi denilen halis altından 23 adet vazo ve ibrikler, Berlin müzesindeki Budaya ait divar nakışları ki oradaki resimlerde çehreler daha dün yapılmış gibi tazeliğini muhafaza etmektedir.

İslâmiyetten sonra ise Müslüman Türkler san'atta eski an'anelerine sadık kalmakla beraber İslâmiyetin getirdiği unsurlardan da istifade edilerek başka şekiller almıştır. Meselâ : Türk san'atının en mühim eserlerini veren Selçuk san'atı Anadolunun yerli san'atı üzerine Hint, Çin, Suriye, İran, Bizans san'atlarının tesirinden doğmuştur. Fakat daima Türklük seviyesini muhafaza etmiştir, Minareler, camiler, medreseler, saraylar, kervansaraylar, hanlar, hramamlar, tamamiyle Türktür.

Dikkata şayandır ki lisan ve edebiyatta millî hüviyetini kaybeden Türkler mimaride bilâkis başka İslâm milletlerinin eserleri üzerine tesirler yapmıştır. Bu böyle iken İslâmiyetin tesirine bakınız ki daha yakın zamanlara kadar Avrupalılar Arap kültürünün nüfuz ettiği her memleketteki san'at eserlerine arap sanatı adını veriyorlardı. Daha düne kadar ecneblerde mimarî ile meşgul olanlar şarkın kubbelerini, minarelerini aynı şekilde ve aynı karakterde görür ve arap eseri diye yadeder. Hatta o kadar ki Fransız müdakkiklerinden (Gosset) gibi bir müellif :

Çoban ve muharip olan Osmanlıların ne san'atı, ne de san'atkarı vardır diyecek kadar haksızlık göstermiştir.

Türk san'atının hakkı verilmeğe daha yakın zamanlarda başlanmış ve mimarimizle Arap, Acem, Hint san'atı arasındaki seciye farkı daha yeni takdir yolunu tutmuştur.

Muhakkaktır ki Türk bir akîdeye bağlandımı orada bütün varlığını feda eder. İşte yeni din Türkü her şeyinden tarihinden dahi vaz geçirmiştir.

Şimdi gelelim esas meseleye : Acaba kayıp olan millî kültür, milliyetin bu aslı unsurlarını nasıl tekrar benliğimize getireceğiz. Bir cümle ile kendimize dönmek nedir ? Şimdi bunları izah için millî kültürün esaslı unsurları üzerinde ayrı ayrı incelemeler yapmak lâzımdır.

1 — Edebiyatımız : Belki tetkiklerim kısa olabilir, mazur görülmemi isterim. Bugün edebiyatımız hangi mecraya doğru gidiyor ? Bunu anlamadım. Lisan üzerinde hayli çalışmalar var. Fakat henüz kat'ileşmemiştir. Edebiyata gelince : Tekrar izaha lüzum yoktur ki dünün bir birini yükselten edebî ekolları ve onların yüksek müessisleri vardır. Bugün böyle yeni bir edebî ekol varmıdır ? Yahut açılmağa doğru bir hareket izleri görülüyormu ? Zannediyorm ki hayır... Edebiyatımız henüz şahsiyetini alamamış, bir yalpa vuruşu halinde... Bu belki edebiyatla cemiyetin sıkı münasebeti sebebiyle hali hazır durumun normal olmayışındandır, mazurdur. Böyle olmakla beraber nasıl bir edebiyat istiyoruz. Yukarda söylediğimiz teze sadakat göstererek tekrar edelim. Bir millet : san'at, edebiyat, umumî kültür itibarile yükselebilmek için kendi benliğini eritmemek ve aynen taklit etmemek şartıla diğer yüksek

kültürden istifade mecburdur. Bunun için garptan his, fikir ve hayale taallük eden daha yüksek unsurlar almakla beraber onu kendi millî ruhumuz, kendi içtimai muhitimiz üzerine aşılayacağız. Romanımızda, tiyatromuzda, şiirimizde biz görüneceğiz. Velhasıl edebiyatımız bir taraftan daha yüksek kültürden feyz alırken bir taraftan da esaslı motifini hayattan ve tarihimiz boyunca giden bir an'anenin ruhundan alacaktır.

Tiyatroya gelince : bir milleti yükseltmekte tiyatro bütün san'at eserlerinden daha üstündür. Bugün teessüfle söyleyebiliriz ki ne örneğini bizden alan hakikî bir tiyatro eserimiz ve ne de bir tiyatro muharririmiz var. Halkevlerinin kuruluşundanberi bazı tiyatro eserleri yazılmaktadır. Fakat bunlar bütün bütün faydasız olmamakla beraber çok eksik ve bütün içtimai muhitiyle Türkü her cepheden ifade etmekten çok uzaktırlar. Vakıa henüz bir tiyatro sanatkarımız da yetişmiş değildir.

Müzik : bu günkü müziğimiz şüphesiz monoton ve gayri mütekâmil-dir. Kılâsik dediğimiz eski müzik ve fasıl müziği tek cepheli ve umumiyet itibarıyla ifadeden mahrum yalnız bir teessürden ibarettir. Kaynağını hayattan, tabiatın, cemiyetten alarak tamamiyle yüksek bir ifade kuvveti gösteren garp müziğinden istifadeye mecburuz. Bunun için ruhumuzun derinliklerinde saklanan millî musikimiz üzerine garbın her şekilde musikisini aşılayacağız.

Ve tekniğini, nev'ini garpten alan muasır bir millî Türk müziği yapacağız. İşte millî musikimizin alacağı cephe.... Çok kuvvetle ümit ediyoruz ki gerek tyatro ve gerek müziğimizin muasır şekli, Ankaranın bağrında, güzel sanatların en kudretli bir istikbal âbidesi olarak yükselen devlet konservatuvarından doğacaktır.

Mimarî : Türk mimarî tarihi hakkında yukarıda kısa malûmat ver miştim ona şunları ilâve ediyorum. Büyük bir teessürle görüyoruz ki esaslarını İrandan, Araftan, Bizanstan alarak kendi millî karakterine göre yeni bir Türk mimarisi vücuda getiren Selçuk ve Osmanlı âbidelerinin yanında bugün (Kübizim) denilen bir mimarî şekli, millî zevkimizi hırpalamaktadır. Eski camilerden, saraylardan, konaklarda tutunuz da en küçük bir Türk evinin aydınlık, bahçeli, havuzlu şen yuvasının yanbaşı, eski zarif bir eserin çini veya çinko kaplı müzeyyen kubbesinin önünde apartuman denilen bir beton heyholası göklere kadar bir sefer taşı şeklinde uzanıp gidiyor. Ne bahçesi, ne güneşe bağrını açmış eski tabirle bir divanhaesi ne etrafında karanfil, sardunya vesaire saksıları ile donatılmış bir havuzu olan bu mimarî acibesi Avrupadan bize intikal ederken karakterini de kaybetmiş soysuz bir çehre ile dimdik duruyor. Daha acısı şudur ki bu kübik şekil apartmandan evlere de sirayet etmiştir. Yeni evlerimiz boğunuk, Türkün vekarila, ruhî istiklâla hiç uymıyan birbirine geçme ve gözün hiç bir tenevvü ile istirahat etmediği birbirinin aynı küçücük odalardan ibarettir. İşte bu ev bizim değildir; bu balkon, bu insanı boğan hol Türkün değildir. İşte bunun içindir ki onun içerisinde ruhda meleziyor, soysuzlaşıyor, bunun için kendi mimarimize dönelim. Şu kadar ki bunda da muasırlaşacağız. Modern tarzın temfzliğe, kolaylığa elverişli güzel nûmunelerinden örnekler alacağız. Fakat ancak üslûp bizindir ve bize münhasırdır. Sonra

Güzel san'atların mühim bir şubesi olan resimde böyledir Meselâ bir Türk ressamı için Anadolu'nun güzel tabiatından daha zengin kaynak nerede var? Bütün resimlerimiz hangi neviden olursa olsun tiplerini bizden almak lâzımdır.

Ahlâk ve an'aneye gelince: biraz yaşlı olanlar pek iyi bilirler ki Türkün daha yakın bir mazide devam eden yüksek bir an'anesi vardı. Bugün bile Anadolu'da ve bilhassa oranın içeri mahallelerinde devam eden bu an'ane diğerkâmlık dediğimiz en yüksek bir insanlık hassasını gösteriyor. Meslâ bir mahalleye geldiğiniz, evinizde bir hastanız olduğu, her hangi bir felâkete uğradığınız zaman derhal konu komşu koşarlar, hatır sorarlar, yardım elini uzatırlardı. Avrupanın sosyal yardım dediğimiz müesseselere verdiği bu içtimai vazife bütün şümuluyla her Türkün ferden kalbinde yaşırdı. Avrupa daha cemiyet hayatına geçerek böyle teşkilâtlı yardımlara ihtiyaç duymadan dahi teker teker yine böyle bir insanlık hissinâ malik değildi. Bu ancak Türkün an'anesidir. Hiç bir şey beklemeksizin hasbi olabilmek Türke münhasırdır. Zaten ahlâkın dayandığı yıkılmaz temelde tam hasbilikten başka nedirki... Fakat acıda olsa itirafa mecburuz ki bugün Türkün bu diğerkâmlık ve misafir perverlik an'anesi yavaş yavaş yıkılmaktadır Bir mahalle kadar geniş apartimanların göklere uzanan ihtişamı içinde her hangi bir dairede oturan yanı başındakini tanımıyor; hastalıktan inim inim inlese yahut bir ihtiyaç içinde çırpınsa bitişigindeki aldırılmaz bile... Sonra büyüğüne, yaşlılara karşı hürmet, Türkün asil bir an'anesidir. Bir çocuk veya henüz hayata gelen bir genç büyüğüne gördüğü zaman tanımasa bile bir hürmet tavrı alır. Derece derece müteselsilen bir hürmet ve şefkat. bu ne büyük haslattır... Sen sensin, bende benim!.. Sistemi bundan daha mı iyidir? Bunun içindir ki Türkün bu günkü terbiye sistemi saydığım bu an'aneler üzerine kurulmak lâzımdır. Boş bir yenilik davasıyla bunları öldürmek benliğimizin bütün manevî unsurlarını kaybetmektir. Bunun için ahlâk ve an'anede dahi Türk kalmak lâzımdır. Filhakika bütün dünya içtimai şartları yalnız bir yerde kalmaz; o bir kıtadan diğerine büyük bir hızla atlar. Harplerin verdiği hicretler, yeni icat ve ibdalleri doğurduğu yeni şartlar bir milleti bütün bir mazisiyle yaşatamaz. Bizde zaten bu iddiada değiliz; elbette yeniye uyacağız. Fakat yeniye uymak köklü bir geleneğin yıkılması değil o an'aneyi yeni şarta uydurmaktır. An'enenin, ahlâkın, millî temelini yıkıp atmak, başka onları yeni hayat şartlarıyla uzlaştırmak başkadır.

Netice: şuraya kadar millî kültüre nasıl aydet edebileceğimizi ve başka bir tabirle kendimize dönmemizin nasıl bir yolla eldeedilebileceğini anlatmağa çalıştım. Netice olarak şuna kaniimki millî şuurun tısnında mesai ile bir millet arasından hiç bir vakit yüksek bir dahi yetişemez. Çünkü insan her şeyi evvelâ kendi ferdi ve içtimai benliğinde bulacaktır. Beynelmilel dedimiz bütün dahil r dehalarımızın nüvesini evvelâ mensup oldukları içtimai ruh ve şuurdan almışlardır. Benliğini kaybetmiş bir içtimai hey'et soysuzlaşmış bir kütledir. Mütereddi bir ruh içinden hangi ilim, hangi san'atın esasları gizlenebilir. Bunun için her şeyden evvel kendimize dönelim.

MAHALLİİNCELEMELER, FOLKLOR:

ANADOLU AŞİRETLERİNİN

HAYAT, ÂDET ve ANANELERİ

KONYA VİLÂYETİNDE TÜRKMENLER

Memduh Yavuz Süslü

— II —

Atçekenler — Bundan altmış yetmiş yıl önce tertip edilmiş olan Vilâyet Salmelerinde Konya vilâyetinin kazaları arasında bir de (Esbkeşan) [1] görülüyor ki o vakitler bu kazanın merkezi (İnevi) idi.

(1) — Elimdeki mevcut (1300) senesinde Konya'da basılmış bir Salmeye göre o zaman "Konya vilâyeti - Konya sancağı: Nefsi Konya, Akşehir, Iğın, Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Hadim, Ereğli, Karapınar, Karaman, Esbkeşan kazaları.

Konya'ya bağlı Hamid sancağı: Isparta, Uluborlu, Yalvaç, Karaağaç, Eğirdir kazaları

Konya'ya bağlı Burdur sancağı: Burdur, Tefenni, Garbi Karaağaç kazaları.

Konya'ya bağlı Teke sancağı: Antalya, Elmalı, Kaş, Alâiye, Akseki kazaları

Konya'ya bağlı Niğde sancağı: Niğde, Nevşehir, Arapson, Ürgüp, Bor, Aksaray kazalarını ihtiva ederdi. Gene bu salnamenin (70) inci sahifesinde Esbkeşan hakkında şu malûmat vardır:

"Esbkeşan Kazası: Esbkeşan kazası Konya'nın ciheti şimaliyesinde vaki olup nefsi Konya'ya yirmi saat mesafesi vardır. Mahsulâtı arziyesi (Hinta, şair ve çavdar ve kum darı, ve burçak ve zeğrek ve mercimek ve ızgın ve boy ve Afyon ve dühandır. Kaza-i mezkûre mülhak Koçhisar nahiyesi, bağlı ve bahçeli güzel bir mahal olup burada dahi her nevi sebze ve meyva ve hasılât meydana gelir. Mahsulâtı sinaiyesi dahi kilim ve halı seccade ve yastıktan ibarettir. Ve kaza-i mezkûr kırk bir pare kurayı havi olup kâffe-i emlak ve temettü vergisi bir yük doksan bin ikiyüz yirmi dokuz kuruş otuz iki paradır. Yüz otuz beş bin üçyüz altmışsekiz dönüm arazi olup bundan yüz otuz bin dönümü zer' olunup bakisi gayri mezrudur. Ve derunu kazada sekiz bin yüz kırk üç nüfusu kadime ve aşair ve üçbin yüz doksan hane ve yirmi iki cevami ve üç medrese ve ondokuz mekâtibi sıbyaniye ve yirmi beş çeşme ve iki han ve dokuz göherçilehane ve onüç bezirhane ve üç kiremithane ve yirmi dokuz değirmen olup Koçhisar memlihası da bu kaza dahilindedir. Ve merkez kaza olan (İnevi) nde dört dükkân ve bir ekmekeçi furunu ve bir kahvehane olduğu gibi merkez kazanın vilâyet merkezine yirmi saat mesafesi vardır.,,

Mezkûr Salmeyi yazan zat Ahmet Şükrü oğlu Silileli Osman Hamdidir.

Şimdi Cihanbeyli kazasının merkezi olan (İnevi) Şerefli Koçhisar kaza olduktan sonra (İnevi) nahiyesi olmuştur. Bir müddet sonra (Mürsel efendi) nahiyesi olmuştur. Günden güne terakkiye doğru adımlar müşahede olunmaktadır.

Hattâ yakın zamanlara kadar birçok Anadolu haritalarında Tuz gölü ile Çavuşçu gölü arasındaki kısım üzerinde (Esbkeşan) yazılmış olduğu görülürdü. Malûmdur ki, (Esbkeşan) Fars dili ile yapılmış bir vasıf terkididir. Bu terkidin Türkçe anlamı (Atçekenler) demektir.

O devirlerde her kelimenin, her ismin mutlaka Arapçasını ve Farsçasını bulup söylemek en yüksek sanat sayılırdı. İşte bu yüzden güzelim Atçekenlerde «Esbkeşan» kalıbına girmişti. Fakat bu tabir yalnız resmî yazılarda ve Salmelerde kullanılır; halk arasında gene «Atçekenler» şekli yaşırdı.

Bu havali Türkmenlerine niçin böyle bir ad verilmiştir? Bütün Konya vilâyetinde şayi olan bir ananeye göre gûya Muradı rabi, Bağdadın fethine giderken 'bu havaliden geçmiş ve kendisini karşılamaya çıkan Türkmen beyleri, Padişaha birçok at çekmişler, yani yardım olmak üzere orduya birçok at vermişler ve bu suretle Bağdadın fethinde bilvasıta hissedar bulunmuşlar ve Padişah seferden avdet ederken yine buradan geçmiş ve aynı beyler tarafından fûtuhatın tebriki için istikbal edildiğinde bunların kimler olduğunu hatırlamaya-
rak vezirine sormuş; vezir de: «Padişahım Atçekenlerdir.» dediği için bu tavsif bunlara alem olarak kalmıştır.

Atçeken beylerinden (Memiş Paşa)nın oğlu olup «Âyan bey» unvanıyla şöhret alan (Süleyman bey), Konya şehrinde ve havalisinde teferrüt etmiş gerek Konya'lılar beyninde ve gerek bütün Türkmenler arasında namını şimdiye kadar yaşatmıştır. Konya'daki tarihî konağının yeri akrabasından Hacı Ali beyin oğlunun tasarrufunda idi. «Atçeken» beylerinin sülâleleri el'an mevcuttur; bunlardan bir kısmı Cihanbeyli kazasına bağlı (Taşpınar, Kulu köyü) köylerinde, diğer bir kısmı da Ak-saray kazasına tabi «Eşme kaya» köyünde, diğer bir kısmı da (Karapınar) kazası ile (Aşiran) köyünde yerleşmişlerdir. Kendilerinin ananevî türkûleri ve hususî âdetleri pek çoktur. Mahallî lehçelerini hiç değiştirmeden türkûlerinden burada ikisini naklediyorum :

Eşmekaya Türküsü

Eşmekayanın kavakları gölgeli
Yıl vurdukça derya gibi dalgalı
Bugün efelerinde başı gavgalı
Benleri, benleri, o yavrının benleri!

*
* *

Karşidan geliyor bir buhur deve
Ağzında dikenî yir geve geve
Allahı seversen gel bizim eve
Benleri, benleri, o yavrının benleri!

*
* *

Karşidan geliyor üç beş kıratlı
Varmı içlerinde bir Mehmet adlı
O yavrının dilleri şekerden datlı
Benleri, benleri, o yavrının benleri!

*
* *

Karşidan geliyor Ağanın koyunu
Serviyeye benzettim o yârin boyunu
Kimseler bilmez hiç lâkin huyunu
Benleri, benleri, o yavrının benleri!

Emmiler şarkısı da gayet orijinaldir. Ve gayet güzel de bir bestesi vardır. Akşehir havalisinde bu türküyü temsilli bir şekilde söylerler.

Emmiler Türküsü

Emmiler, emmiler, Türkmen emmiler
Uzun entarili, salma yinliler
Hep bir araya gelmiş ağa yollular

Ne diyelim, ağlayalım
Nazlı yâre söyleyelim.

*
* *

Dereden dereye urgan gererler
Güzel olanları candan severler
Çirkin olanları baştan savarlar

Nediyelim ağlayalım
Nazlı yâre söyleyelim

Divitle kalemle yazı yazarlar
Atları çayırda, yaya gezerler
İğne, iplikle mercan dizerler

Nediyelim, ağlayalım
Nazlı yâre söyleyelim

Bu nevi Türkmen türkûleri güfteleriyle değil, belki daha ziyade hazine ve muhrık besteleriyledir ki ruha hitap ederler.

Türkmenlerin bedenî teşekkülât ve mizacları — Türkmenler, umumiyet üzere uzun boylu, iri yapılı, iri kemikli, levent ve kahraman tavırlı; demevî - asabî mizaçta insanlardır.

Yürüyüşlerinde, söz söyleyişlerinde bariz bir metanet, salâbet ve cüretkârlık görülür. İncelik, nezaket, kurnazlık, şeytanat, hiyle vesaire bilmezler; muhataplarının güceneceğini aslâ düşünmeksizin veyahut bile bile her şeyi açıktan açığa söylemekten çekinmezler. Hattâ bazan bunu pek sarîh bir surette göstermek için bahsî mutlâkâ böyle dokunaklı vadilere sevkederler; Tâ ki muhatapları kendilerinin hiçbir şey söylemekten çekinmediklerini anlasın diye!

Velhasıl Türkmenler, umumiyet itibarile doğru özlü ve tok sözlü, mert, alicenap ve civanmert kimselerdir. Bazı garplı âlimlerin dedikleri gibi karakter düşkünü insanlar değildirler. O âlimlerden bazılarının yanlış ve sakat fikirlerini bu sütunlarda yeri geldikçe misal vermek suretile teşrih eyliyeceğim.

DÜZELTME: (43) üncü sayının 37 inci sahifesindeki (Bozbeğin) türküsünün ilk parçası iki kere dizilmiştir. Aslı şöyledir :

Atımın kuyruğu saçak

Sineme vurdular bıçak

Atı değil kendi koçak

Bozbeği istetmiş vezir!

Hatıralar :

NAMIK KEMAL'IN KANIJA'SI

İLK DEFA NEDEN (NAFİZ) İMZASILE ÇIKMIŞTIR ?

M. Mes'ud Koman

Türk matbuatında büyük vatan şairi Namık Kemal merhum için ilk abideyi Muhterem Ustad Dr. Rıza Nur neşrettiği büyük eserile dikmiştir.

Sonra hükümetimizde, bu temiz ruhlu Türkün doğumunun yüzüncü yıldönümünde üzerinde fotografyası bulunan üç nevi posta pulu çıkartmak suretile, hatırası milletin kalbinde daima canlılığını ve tazeliğini muhafaza eyleyen vatan şairine karşı beslenen hürmet ve tazim hislerini bir kerre daha göstermiştir.

Ahiren Namık Kemal merhumun metrukâtının veresesi tarafından Türk Tarih Tetkik Cemiyetine teberru edildiğini ve mezkûr cemiyetin de Türk milletinin bu büyük imanlı evladının eserlerini yeniden tabettirmek fikrinde bulunduğunu memnuniyetle öğrendik. İşte Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin çok yerinde olan bu kararı bizde (Kanija)'nın ilk basımına ait olan bir hatırayı canlandırdı. Edebiyat tarihimize işaret edilmesi lâzım gelen bu aziz hatıra yenilerin olduğu kadar eskilerden de bir çoğunun meçhulüdür.

Büyük edibimizin (Kanija) sının 1331 yılında üçüncü defa tabını yapan Ebuzziya Tefvik merhum eserin başında :

« Bu risale 1290 senesinde birinci defa olarak Kemal bey tarafından namı müstear ile neşrolunmuş idi. Muahhiren 1303 de def'ai saniye tabind ise doğrudan doğruya kendi namına neşredildiğinden bununda böyle dahi o nama neşrinde mecburiyet görünmüştür » diye bir ihtarda bulunuyor.

Filhakika (Kanija)'nın ilk tabı (Nafiz) imzasını taşımaktadır!..

Bu (Nafiz) kimdir ? ..

Ebuzziya Tefvik merhumun söylediği gibi büyük inkılâbı ve idealist şairin bir namı müstearı mıdır ? ..

Eğer hakikaten öyle ise (Nafiz) ismini neden tercih etmiştir ?..

Okuyucuların hatırlarına gelebilecek olan bu suallerin cevabını şu küçük hatıra verebilecektir.

Sultan Abdulaziz, devrinde Kıbrısın Mağosa kal'asında 38 ay süren mahbusiyet hayatında Namık Kemal merhum kal'a muhafızlarından (Nafiz) efendi isminde alaydan yetişme bir topçu yüzbaşı ile tanışıyor. Az çok münevver bir adam olan (Nafiz) efendi büyük şaire çok hürmet ve riayet gösteriyor. En karanlık günlerinde kendisine iyilik emekten çekinmeyen bu zata karşı, hayatında mertliğe, erkeklığe büyük bir kıymet ve mahiyet veren Namık Kemal merhumun kalbinde, pek büyük bir muhabbet doğuruyor. O sırada yazdığı Türk kahramanlığının üstün bir mucizesini tasvir eden (Kaniye) yi (Nafiz) efendinin maddeten faidelenmesi için onun imzasıyla neşrettiriyor.

İşte bu (Nafiz) efendi yine alaydan yetişme topçu mülâzimievveli Alaman Hilmi ile meşhur Paşa Kâzımın babasıdır.

Erzurumda Bir Deve Oyununa Hazırlık

(F. S. Esref Balım)

Bundan evvelki nüshamızda M. Mesud Koman'ın Deve Oyunu adlı makalesine ait bir resim :

AYLA BİR KONUŞMA

Utanmış bir yüz gibi ufukta kızaran şey,
Karanlığı gölgeli bir ışıkla saran şey,
Gözsüz, kulaksız başı kıp kıp kızıl derili ay,
Ey görünmez yüzüne sım sıkı gerili ay,
Birgün yırtıp maskeği bir şey söylesen bize,
Bir şey ki, oh yarasın ezeli şüphemize:
— «Hayat yalnız bir defa başladı bir zamanlar,
O zamandanberidir yaşıyor var olanla.
Değişmekten bir zarar görmez asla bu varlık
Bir başlangıç değildir, ne beşik ne mezarlık.
Değişen iskelenin sıvasıdır bu yine,
Dedeler zerre zerre geçer durur toruna;
Nasıl dalga verirse deniz çalkalanınca,
Hayatta bin bir şekil alır halkalanınca...
Şu koskoca kâinat, şu mihayetsiz feza,
Üstünde hiç bir kıymet, kudret olmaz irtifa.
Dehanın imtiyazı varmı çok yaşamakta?
Yüz yıl ayakda durur sağlam vücut ahmakda.
Hayat, hayat içindir, hükmüdür ölüm onun,
Hükümleri maksadı değildir bir kannun..
Gemiler yapmak mıydı Tabiatın maradı?
Arşimit kanununu denizler mi aradı?
Bu kanunu yaratan, yaşatan gemiler mi?
Gemiler çokmuş, yokmuş ona tesir eder mi?
Her şey hayat hacmini kaybeder vezni artar,
İnsan da her şey gibi kanunen yere batar,
Bir hayvanla nebattan farkı varmı insanın?

Nedir varlık, yoklukta payı acep iz'anın?
Yok olmaktan korkmaktır başka âlem aramak
Bu benlikle başka bir yaşayışa yaramak.
Yaşarken hissedilen meysus bir korkudur, bu,
Ölümler kortulmuştur, sağları korkutur, bu,
Bu, imtiyazlarıyla fazla mağrur olanın,
Öldüğü gün yarısı unutulmuş insanın
Bir teselli nesli arayıp bulmak istemesidir,
Devran akıl önünde hissin melemesidir.
Gözlerin görüyor mu, varmı elinde aynan?
Kendini doya doya seyreyle kaybolmadan,
Ben, kaç milyon yüz yılın aşkına mehtap oldum,
Gerçeği yalnız aşkta, yalnız neşede buldum! »
Gözsüz, kulaksız yaşa kıp kıp kızıl derili ay,
Ey görünmez yüzüne sım sıkı gerili ay,
Sükûnun meğer daha zararsız ve güzelmış,
Bizi senden koruyan ağzığı tutan elmiş..

M. N. Güntel

Cemal Öğüz Öcal

(1) — Şiran: 28 Mart 1940
(2) — Düşman

KIZIMA ÖĞÜTLER

— TOMRİS'ime —

Yaptım şenlik, bayram, düğün,
TÜRK ufkuna doğduğun gün (1).
Sen de TOMRİS ablan gibi
Salmalısın dünyaya ün!...

Bayrağında Ay - Yıldızım,
Yüreğimde tatlı sızım!
İrkdaşının öcünü al
Bir AMAZON ol da kızım!...

Sevgim, ruhum, emelimsin,
Sarsılmayan temelimsin!
Kanlı SAVAŞ meydanında
GÜRZ vuracak sağ elimsin!...

Kopar birgün barış bağı,
Çünkü bu çağ SAVAŞ çağı!
Sıkı sarıl yatağana
Önünde diz çöksün yağı (2)!...

« BURÇ » la dolsa sağın, solun,
Tuzbuz eder yine kolun!
Ataların değil midir:
Büyük BUMİN, şanlı TOLUN?...

Kan ağlarken orda TURAN,
Erkekmidir burda duran?
Daha dünkü uşağındır
Sana bugün tuzak kuran!...

« Gün doğmadan neler doğar... »
KURT ininden « İt » i koğar.
TÜRK KANI var damarında
Bu KAN neler, neler boğar!...

« TEZ GEL! » Diyor Tanrı Dağı,
Kahramanların yatağı.
Kurmalısın kızımı TOMRİS
ANAYURD'da sen Otağı!...

Cemal Oğuz Öcal

(1) — Şiran : 28/Mart/1940

(2) — Düşman.

“ Yağmurbey ,, e Armağan

Erişmek için gökte süzülen nazlı aya;
Geldin, BOZKURLAR gibi, şahlanarak dünyaya (1);
Kimbilir ne ilâhî cevherlerle dolusun?
Sen ki yigit ADSIZ'ın TOLUNAY'ın oğlusun!...

Yâr olur sanma sakın : PARA ile KADIN'ı,
Bulacaksın « SAVAŞ » da sen hayatın tadını!..
Düşmanlara bir kartal gibi atılmak gerek,
Yayından fırlayan ok delmeli binbir yürek!...

Alınca eline sen can yoldaşın « PALA » yı,
Öpecekdir dizini BOZGUNCULAR ALAYI!..
Saldırdım mı aşk ile parçalarsın yıkarsın,
Nâmertlerin dilini boğazına tıkarsın!...

Al kanatlı Azrâil kastedince canına,
Diz çökerek önünde leke sürme şanına!
Ey TÜRK'ün öz dileği, ey Tanrının HÜR kulu!
Geçmelisin ERLİK-de, mutlak, « DELİ DUMRUL » 'u!...

Kahraman ırkın gibi eriterek dağları,
Yaşatmaktır vazifen : « Eski Parlak Çağ » ları!..
« Yağmurbey » in gücünü taşıyorsun kanında,
Göreceksin « TOMRİS » i her savaşta yanında!...

Cemal Oğuz Öcal

(1) — 4/Son Teşrin/1939

ÜÇ BUUDUN ÖTESİNDE

Bir değil, iki değil, istediğim dört buut.

Ben bir başka ölçüde, başka dünyada varım.

Ateş değil, su değil, hayat değil bir tâbut;

Bir tâput ki içinde kâinatı ararım..

Neme yarar bu dünya üç buutta hiçim ben,

Ben değil toprak içer benim sonsuzlugumdan?

Neye yarar semalar daha darken içimden.

Daha boşken hiçlikte, yoklukta buldugumdan?

Muvaffak Sami ONAT

AŞIKLAR: 2

AŞIK KÜL MUSTAFA

İbrahim Aczi Kendi

Bu şairin Anadolu'da Aydın, Mentеше, Boludacevran etmiş bir aşık olması gereklidir. Elimizdeki (2) ve (3) No. lu Cönklerde üç parça şiirini aşağıda olduğu gibi yazıyoruz. Eyi düşünceyle okunursa şiirlerindeki ruh, içtimâî, iktisadî yönden çok yüksektir.

Mısraî mısraîna tefsir edilse ayrıca içtimâî bir kitap olur. İşte bu Türklük aleminin en samimi zemininde aynı samimiyet içinde gelecek tehlikelere karşı cimriler pintiler için millî bir şuurla söylenmiş, diyardan diyara ünü gitmiş tam manasıyla bir yurt bir ana sesidir. Fakat ne çare ki karanlık küflü dolaplarda kalmış ne sazda ne sözde ünü kesilmiştir. Bunun varsak havasında çok güzel çok tatlı bir makamı vardır.

Bunun her satırında birlik ve ileri hareket ruhları kaynaşır.

Ne imiş feleğin bizdeki kasdı

Okumu atmadan yayımı bastı

Güldürdü düşmanım ağlattı dostum

Fenadan bakaya göçeriz birgün

Duygusunda çok derin bir vatan kaygusu camiasının klaklarına bu ünle ulaştırılıyor, bişuur hareketsizliğin acılığını (Düşmanın gülmesi dostun ağlamasıyla) tam yerinde bildirerek diğer beyitlerinde:

Felek teslim eder dünyayı bize

Muhabbet eyledir oğlana kırıa

Birgün muhtaç eder on arşın beze

Yakasız gömlek biçeriz birgün

Diyor ki bunda havai meşrebligin ve çirkince aşık maşuk sevgilerinin ne kadar yersiz ve bişuur olduğunu ve bir taşda iki kuş vurmak kabilinden iktisadi yöne geçerek fertci vurguncuların oğulları kızlar için ihdas ettikleri israf ve zinetlerin değeri olmadığını cihan insanlığına telkin eyleyor, manasız gurur ve aşkla israfa düşenlere (Birgün muhtaç eder on arşın beze) diye sonun acılığını çok canlı tarzda tasvir ediyor ki işte bu çok doğrudur. Vaktını havaıyat ile geçiren her hangi bir milletin fertleri için bu açık bir fılımdir ki bunu alttaki beyitlerinde şu sözlerle :

Dir ki Kul Mustafam böyle olur heman

Gidersek dünyadan gelmemiz güman

Mevladan isteriz sıtkıla iman

Gam keder sancanın açarız birgün

Diye daha iyi hülâsa ederek dünya denilen bu yerde yaşanan yurtlarda saadetle gelip geçmenin Tanrı severlik, Irk severlik, yurtseverlik imanla aldığını değilse (Gam keder sancanın açarız birgün) diye pırlanta hitabıyla duygusunu bitiriyor. Tamamı şudur:

Felek intikamın hep alır bizden

Aralar baz gibi durnayı kazdan

Böyle ayırır anayı kızdan

Kuzuyu koyundan seçeriz birgün

Ne imiş feleğin bizdeki kâsdı

Okumu aimadan yayımı kısıdı

Güldürdü düşmanım ağlattı dostu

Eenadan bakaya göçeriz birgün

Felek teslim eder dünyayı bize

Muhabbet eyledir oğla kıza

Birgün muhtaç eder an arşın beze

Yakasız gömlek biçeriz birgün

Dir ki kul Mustafa böyle olur heman

Gidersek dünyanın gelmemiz güman

Mevladan sıtkıla isteriz iman

Gam keder sancanın açarız birgün

Bundan sonra kul Mustafa ikinci şiirini gönlüne hitapla başlayarak milliyette fertciligin fertcilik fikri kollayan bişuurların halini değerli benzetişleri ile teşrih eyleyor.

Ferdeilikte hırsla toplanan malın pintilikle saklanması neticesini en son şu beyitlerle çok güzel anlatıyor.

Ne kadar varsa malın

Hiç birine irmez elin

Ne aceb olur senin halin

Kılın vahdi vahdi

Diyor ki kazancından yurduna yardım etmiyenlerin sonunu canlı bir surette ortaya atıyor. Bu şiirinin tamamı şudur:

Ey gönül nasihat alman

Dünyada sen baki kalman

Gidersen bir dârhi gelmen

Ölün vahdi vahdi

Saatin vaktın yetince

Azrail yakan tutunca

Başın yastığa yatınca

Kalın vahdi vahdi.

Korkun eccel tapusundan

Ayrılma hak kapusundan

Çıkar bir gün hepisinden

Elin vahdi vahdi

Nişeler var hayr eder

Sanma hayrın boşa gider

Varisler tarümar eder

Malın vahdi vahdi

Kazanın çabalama

Sonun düşün beheydeli

Aç öldürmez bunca kulu

Bilin vahdi vahdi

Gice gündüz mal gayırın

Bulunmaz zerre huyırın

Bu canı tenden ayırın

Solun vahdi vahdi

Nasihat dinleyip duyma

Şeriat hükmüne uyma

Virselers dünyayı doyma

Kalın vahdi vahdi

Kimseye kalmadı bu şar

Hasretle ciğer pişer

Bir uzak menzile düşer

Yolun vahdi vahdi

Mustafam der kime kalır

Arif olan ibret alır

Ecel gelir perişan olur

Halin vahdi vahdi

Üçüncü Cöngün (41) inci yaprağında Kul Mustafanın şu türküsünü de olduğu gibi naklediyoruz.

Bunda dil ve üslûbea latif bir eda vardır ki Aşık Mustafanın zemin, zamanla dilberlerle dahi konuştuğunu bildirir.

T Ü R K Ü

Nice olur benim halim ahvalim

Sana malum olsun bil kara gözlüm

Cenk etmektir muradın kasdın

Bana bir teselli bul kara gözlüm

Genç yaşı içinde yaktın yandırdın

Çevirdin bizden yönünü dönderdin

Ağlayı ağlayı selâm gönderdim

Selâm Tanrının al kara gözlüm

Bizde pay verirler yavri şahine

Niçün gönül vermen seni sevene

Sen emreyle ben durayım divane

Dahi nasıl olur kul kara gözlüm

Kul Mustafam bu sözü söyler heman

Âlem benim olur güldüğün zaman

Yeşiller geymişsin sen dur civan

Seni Melekmi attı kul kara gözlüm

Konya Ve Havalisine Ait Vakfiyelerle Evkaf Sicilleri

M. Mes'ud Koman

Konya Mahkemei şeriyesine ait sicillatın vaktile bir yangında mahv-
olduğunu, elde pek az vesika kaldığını mecmuamızın 37 numaralı
nushasında teessüfle mevzuubahs etmiştik.

Ahiren Maarif Vekâletinin pek yerinde bir kararıyle, şer'i muha-
kemelerden müdevver eski sicillatın vilâyetlere civar müzelerde toplatıl-
makta olduğu memnuniyetle görülüyor. Bu iş şimdiye kadar millî ta-
rihimiz için yapılan hizmetlerin en büyüklerinden birisidir.

Bugün, kısmen veya tamamen munderis olmuş, vakıfları kalmamış veya
ahar cihetlere tahsis olunmuş meseit, medrese, tekye, türbe ve benzeri
dini asarı hayriye ile kabristan, imaret, han, hamam, sebil, çeşme, su
yolları ve buzhanelere ait kuyudatın artık vakıflar idaresinde işe yara-
mayacağı tebeyyün etmiş olduğundan, bu vesaikın dahi mahkemei şer'-
iye sicillatı gibi müzelere devredilmesi muvafık olmaz mı?..

Yurdumuzun Selçukiler, Eşref oğulları, Karaman oğulları ve bunla-
ra benzer diğer Türk hükûmetcikleri devirlerini etraflıca yazmak is-
teyoruz. Fakat elde bu devirlerde tedvin edilmiş bulunan vesayik az-
dır. Bunları, şer'i mahkeme sicilleri, evkaf kayıtları, meskûkât,
muhtelif müessesat üzerlerindeki kitabe ve mezar taşlarıyla temamlı-
yacağız.

**

Gerçi son otuz kırk senedenberi memleketimizde mezarlıklara karşı
revâ görülen vandallık son haddini bulmuş olmasından mezar taş-
larından yapılacak istifade bazı sahalarda mahdûd kalacaktır. (1)
Yedi yıl evvele kadar Konya Aksarayı mezarlıkları oldukça bekâretini
muhafaza ediyordu.

(1) - Bu vandallık binalara varıncaya kadar teşmil edildi. Karapınar (Sultaniye)
deki mimar Sinan'ın asarından Sultan Selim camii teferruatından olan imaret, han
ve diğer müştemilât kaza kaymakamının reyi hudile yıktırıldı.

Beyşehir Kaymakamı tarafından yıktırılan İsmail ağa medresesi taşlarıyla Türk
ocağı binası yaptırıldı.

Konya da Nalinci baba, Şeyh Şerafettin, Mürsel, Çeşnikir ve Şekerfûruş gibi ta-
rihi zevata ait kubetlerde bu meyanda yok edildi.

Hattâ Aksarayın burnu dibindeki Selçuk kervansarayı da "eşkiya tahassün ede-
cektir!..", bahanesile Valisi tarafından yıktırılarak taşları şosaya sarfedildi.

Daha çok... yazılsa kocaman bir kitap olur.

İzmir, Bursa, Adana, Tarsus, Biğa, Çanakkale, Konya, Karaman, Bey-
şehir ve kısmen Akşehir ve İstanbul da görüp bilâhara tetkik etmek
üzere not aldığımız lahitlerle mezar taşlarını bugün bulamıyor; taharri-
yat neticesinde bunların belediyelere yol geçirilmek, park yapılmak
bahanesile kâmilten ortadan kaldırıldıklarını yahut halk tarafından alı-
narak başka işlerde kullanıldıklarını öğreniyoruz.

Meselâ: Konyada on sene evvel Alâüddin camii, Şeyh Sadrettini Ku-
nevi, hattâ müze ittihaz edilmiş olan Mevlâna Celâleddini Rumi hati-
relerinde bulunan Selçuk- Karaman ve Osman oğulları ricaline ait
muhteşem lahitlerle mezar taşları bu gün ortadan kalkmıştır.

Selçuk devri şairlerinden Meylî'ye, Turgut oğulları sülâlesinden bir
çoklarına ve Karaman beylerbeylerinden Rağıp, Çandarlı Hayrettin paşa
sülâlesinden Ali paşalar gibi vezirlerle meşhur mutasavvıf Abdullah-ül
Bosnavî'ye ve Anadolu'nun iktisadi, içtimâî tarihinde mühim roller oy-
namış bulunan Ahilere ait mezar taşları; (2)

Beyşehirde, Eşref oğlu camii ile Moğol ümerasından Halil ağa oğlu
İsmail ağanın medresesi civarındaki bir çok mezarlıkların taşları da bu
meyandadır.

Bazı mühim vakfiyelerin, mahkemei şer'îye ile evkaf defterlerinde
kayıt ve suretleri bulunmadıklarını da biliyoruz.

Eşref oğullarına ait Beyşehirdeki cami, türbe, bedestan, han ve hamama
ait vakfiye, Konya isyanında ölen imamının yanında iken, her ne sebe-
be mebnî ise refikası tarafından yakılarak imha edilmiştir ki o kadar
araştırmamıza rağmen bir suretini bile bulmak kabil olamadı.

SahibAta Fabrettin Ali adlı monografimizi vücade getirirken önce
minare darülhadis'ine ait vakfiyeyi ancak mütevellisi elinde bulabildik!.

Celâlettin Karataya ait monografimizi yazarken; Kayseri civarında
bulunan «Zemanti» hanının vakfiyesini aradığımızda bir otobüs kaza-
sında ölen mütevellisinin boynunda taşıdığını! ve bu suretle ziyaa
uğradığını öğrendik! (3)

Celâlettin Karataya ait sureti bulunmayan diğer bir mühim vak-
fiye ile Ebülvefaya ait mufassal diğer bir vakfiye mütevellileri
ellerindedir.

Karamanlılarla Turgut oğullarına ait bir çok vakfiye de gene
mütevelliler elindedir.

Zülkadir oğullarına ait vakfiyeler; Çorumun (Şungurlu) ka-
zasının Boğaz köyünde bu sülâlenin elinde bulunduğunu; yine Zülka-
dir oğullarının timar muhasebe defterini Adana da ağır caza reisi bay

(2) - Bu türbe civarında bulunup Mevlânanın pederi alileri Sultanülülema için
Karaman zabıtı Emir Musa tarafından yaptırılmış olan muhteşem medrese kitabesi-
le yıktırıldı, içindeki türbede medfun zevatın kabir taşları da ziyaa uğratıldı. Binanın
taşlarıyla bir ilk mektep yaptırıldı.

(3) - Şimdi memnuniyetle haber aldık ki bu vesikayı veresesi buldurmuş ve
Ankara Etnografya müzesine satmak üzere bulunmuştur.

Ahmet Şükrü de gördüğümüzü; Erdana oğullarına ait pek mühim ve kıymetli fermanların Ankara da bir zat elinde bulunduklarını mecmuamızın 30 ncu nushasında not olarak yazmıştık.

Binaenaleyh : Resmi müesseselerde bulunan vakfiyeler muayyen müzelerde toplatılırken eşhas elinde bulunanlarının da; asıllarının alınması mümkün olamazsa; fotoğraflarıyla kopyeleri aldırılarak, diğerleriyle birlikte hifzettirilmesi millî tarihe büyük bir hizmet olacağı kanaatindeyiz.

* * *

Tetkik ettiğimiz eski Konya vakfiye suretleri ve evkaf sicilleri vaktile mustatıl şekilde altı adet defterde mukayyet iken halen bir araya getirilerek iki defter halinde ciltletilmiş bulunmaktadır.

Biz, gelecek nüshamızdan itibaren Konya Evkaf sicillatında gördüğümüz Selçukîler, Karamanlılar ve Osmanlılar devirlerine ait bazı mühim vakfiye suretlerini aynen neşre başlayacağız. Bunlar arasında sonradan lisebebin tahrife uğradılmışları görüleceği gibi memleketin tarihî ve içtimai hayatı hakkında tam fikir verebilecek kıymetlilerde buluncğından, başka taraflardan tahrif edilmemiş asılları veya diğer musaddak suretleri meydana çıkıncaya kadar, bu vesikaların muteber telakkisi zaruridir.

İMTİYAZ SAHİBİ : M. MES'UD KOMAN — MES'UL MÜDÜRÜ : HULKİ KARAGÜLLE
KÜTÜPHANE MÜDÜRÜ. AVUKAT.

Y E N İ K İ T A P B A S I M E V İ — K O N Y A